

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ
Кафедра публічного управління та адміністрування**

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**Публічне управління розвитком підприємництва на
сільських територіях**

Виконав:

студент магістратури за спеціальністю
281 Публічне управління та
адміністрування заочної форми
навчання

ЛЕВДАР Михайло

Науковий керівник:

професор кафедри публічного
управління та адміністрування, доктор
наук з державного управління, доцент
МАЛАНЧІЙ Микола

Рецензент

АНОТАЦІЯ

Левдар М. – Публічне управління розвитком підприємництва на сільських територіях.

Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування.

Робота присвячена важливій науковій проблемі, пов'язаній з обґрунтуванням перспективних напрямів розвитку публічного управління розвитком підприємництва на сільських територіях.

У першому розділі магістерської роботи розглянуто основні теоретичні аспекти реалізації публічного управління розвитком підприємництва на сільських територіях. Проаналізовано зміст та основні принципи розвитку підприємництва. Також узагальнено основні організаційно-правові аспекти публічного управління підприємництвом на сільських територіях.

У другому розділі автором ідентифіковано детермінанти розвитку підприємництва на сільських територіях, а також особливості публічного управління підприємництвом на сільських територіях.

У третьому розділі роботи обґрунтовано механізм фінансового забезпечення інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів. Поряд з цим, доведено, що інвестиційна інфраструктура є запорукою успішної реалізації інвестиційної політики на місцевому рівні.

Ключові терміни: сільська територія, розвиток, підприємництво, публічне управління.

SUMMARY

Levdar M. – Public management of entrepreneurship development in rural areas.

Master's Degree Program for Master's Degree in Specialty 281 Public management and administration.

The work is devoted to an important scientific problem related to the substantiation of promising directions for the development of public management of the development of entrepreneurship in rural areas.

In the first chapter of the master's work, the main theoretical aspects of the implementation of public management of the development of entrepreneurship in rural areas are considered. The content and basic principles of entrepreneurship development are analyzed. The main organizational and legal aspects of public management of entrepreneurship in rural areas are also summarized.

In the second chapter, the author identified determinants of entrepreneurship development in rural areas, as well as features of public management of entrepreneurship in rural areas.

The third section of the work substantiates the mechanism of financial support for the investment potential of local budgets. Along with this, it has been proven that investment infrastructure is the key to successful implementation of investment policy at the local level.

Key terms: rural area, development, entrepreneurship, public administration.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ	7
1.1. Зміст та основні принципи розвитку підприємництва.....	7
1.2. Організаційно-правові аспекти публічного управління підприємництвом на сільських територіях.....	12
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ	24
2.1. Детермінанти розвитку підприємництва на сільських територіях.....	24
2.2. Особливості публічного управління підприємництвом на сільських територіях	36
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ	42
3.1. Механізм фінансового забезпечення інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів	42
3.2. Інвестиційна інфраструктура як запорука успішної реалізації інвестиційної політики на місцевому рівні.....	51
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проте протягом останніх років сільськогосподарське виробництво поступово втрачає свої позиції в структурі економіки області. Інфраструктура більшості сільських населених пунктів України знаходиться на межі руйнування. Це сталося внаслідок кризового стану економіки, різкого скорочення бюджетного фінансування, неплатоспроможності та заборгованості сільськогосподарських підприємств. Як наслідок, неможливо задовольнити потреби сільського населення в соціально-культурних та побутових послугах і, як наслідок, вкрай проблематично створити належні умови проживання на селі. Подальший розвиток соціальної ринкової економіки в Україні неможливий без розвитку сільських територій на основі реалізації заходів виваженої регіональної політики. За останні роки українські вчені розробили наукові підходи до вирішення проблем соціально-економічного розвитку села.

Вагомий внесок зробили вітчизняні вчені: М. Долішній, Ф. Заставний, В. Павлов, В. Пила, П. Саблук, М. Малик, В. Юрчишин та ін. Проте питання розвитку підприємництва на сільських територіях, та особливості управління ним у сучасних умовах потребує постійної уваги.

Мета та завдання дослідження. *Метою дослідження* виступає узагальнення теоретичних аспектів та обґрунтування практичних пропозицій щодо удосконалення публічного управління розвитком підприємництва на сільських територіях. У відповідності до мети були поставлені та послідовно вирішувались такі *завдання*:

Зміст та основні принципи розвитку підприємництва.

Організаційно-правові аспекти публічного управління підприємництвом на сільських територіях.

Детермінанти розвитку підприємництва на сільських територіях.

Особливості публічного управління підприємництвом на сільських територіях.

Механізм фінансового забезпечення інвестиційного потенціалу

місцевих бюджетів.

Інвестиційна інфраструктура як запорука успішної реалізації інвестиційної політики на місцевому рівні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з реалізацією публічного управління розвитком підприємництва на сільських територіях.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти реалізації публічного управління розвитком підприємництва на сільських територіях.

Методи дослідження. У магістерській роботі було застосовано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження в сфері публічного управління та адміністрування, у тому числі: аналізу та синтезу, узагальнення, порівняння, табличний та графічний тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що здійснені у роботі висновки, узагальнення та пропозиції можуть бути використані при розробці проектів рішень щодо публічного управління розвитком підприємництва на сільських територіях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

1.1. Зміст та основні принципи розвитку підприємництва

В умовах системних структурних перетворень підприємництво відіграє важливу роль у стабілізації економіки, виступає джерелом соціального захисту, робить вагомий внесок у зниження соціальної напруги та розвиток ринкових відносин. Позитивні зміни в навколишньому середовищі, зокрема зміни в економіці країни, неможливі без розвитку підприємництва. Незважаючи на те, що підприємництво є основним рушієм економічного зростання та каталізатором розвитку, у сільській місцевості існує низка перешкод для його розвитку.

Підприємництво – це складне та багатогранне явище, яке в навчальній та науковій літературі розглядається з філософської, політико-економічної, правової, психологічної та соціальної точок зору. Вперше наукове поняття «підприємництво» (англ. «enterprise», «entrepreneurship») було введено у XVIII ст. банкір-економіст ірландського походження Р. Кантільон, який вів свій бізнес у країнах Європи, а саме Франції, Іспанії та Англії. Він розглядав підприємництво як особливу економічну функцію, а головною його характеристикою вважав ризик. Підприємцями він вважав людей з нестабільним доходом (ремісників, селян, торговців), а прибуток підприємця — платою за ризик [5]. Значний внесок у розвиток теорії підприємництва протягом XVIII-XX ст. відомі західні економісти, такі як, зокрема, А. Сміт [51], Сей Ж.Б. [57], А. Маршалл [39], Ф. Хайєк, Дж. Шумпетер [62]. У наступних дослідженнях увага приділялася особливим особистісним якостям підприємця (здатність реагувати на зміни, самостійність у прийнятті рішень, управлінські здібності), ролі підприємництва в економічній системі, управлінському аспекту дій підприємця, внутрішньому - фірмове підприємництво (підприємницька форма організації виробництва, що передбачає свободу дій підрозділів підприємства). Слід зазначити, що

головною відмінною рисою підприємництва більшість науковців назвали інноваційність. На сьогоднішній день не існує загальноприйнятого визначення підприємництва. К. Макконнелл і С. Брю розглядають це поняття як особливий вид діяльності, в основі якого лежить ряд обов'язкових умов і вимог. Підприємець виступає з ініціативою щодо об'єднання ресурсів землі, капіталу і праці в єдиний виробничий процес, приймаючи основні рішення. Підприємець – це новатор, людина, яка ризикує [20, с. 8]. З. Варналій, С. Мочерний, Л. Шваб, А. Виноградська, В. Колат, В. Подсалонька, В. Сизаненко, узагальнюючи наукові погляди на сутність підприємництва та роль підприємця, також як практики підприємницької діяльності, висвітлити специфічні ознаки (характеристики) підприємництва.

Вони вважають, що підприємництво – це особливий вид економічної діяльності, тип економічної поведінки, який характеризується: - свободою і незалежністю рішень її суб'єктів (вільний вибір виду діяльності, партнерів, вільне розпорядження прибутком) ; - особиста економічна зацікавленість і відповідальність (підприємець діє для збільшення власного доходу, відповідає за зобов'язаннями та покриває збитки); - інноваційний характер діяльності (нововведення, творчість, створення нових товарів, послуг, застосування нових технологій, організація бізнес-процесів); - наявність фактора ризику (можливість втрати ресурсів або відсутність доходу) [20, с. 10]. Як зазначають науковці [37, с. 33], підприємництво як явище, господарська діяльність та об'єкт наукового пізнання характеризується багатоаспектним практичним вираженням функцій та широким визначенням змістовних характеристик. Забезпечення підприємницької діяльності та стимулювання інноваційного розвитку базується на створенні відповідних інституційних умов, таких як ринок, законодавче та організаційне забезпечення, відносини між державними та бізнесовими структурами та іншими соціальними інститутами. Таку діяльність часто позначають термінами «бізнес» і «підприємництво». На думку науковців [7, с. 31], це синоніми, хоча є визначення, які трактують «бізнес» як більш широке поняття, що включає роботу за наймом. Науковці

вважають правильним, прийнятним і універсальним визначення підприємництва як самостійної, ініціативної, на власний ризик і ризик діяльності, спрямованої на отримання економічного і соціального результату та отримання прибутку. Відповідно до ст. 42 Господарського кодексу України підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична на власний ризик і ризик господарська діяльність, яка провадиться суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [21]. Так, відповідно до законодавства підприємницька діяльність характеризується такими ознаками, як самостійність, ініціативність, систематичність, власний ризик, спрямованість на отримання економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Відповідно до ст. 55 Господарського кодексу України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, здійснюють господарське право (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майно, крім випадків, передбачених законом». Суб'єкти господарювання залежно від кількості працівників та доходу від будь-якої діяльності за рік можуть бути віднесені до суб'єктів малого підприємництва, зокрема суб'єктів мікро-, середнього чи великого підприємництва. У таблиці 1 наведено кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва, які діяли в Україні протягом 2010-2015 років. Незважаючи на те, що з 2012 року діє Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», Концепція Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 рр. розвиненою, більшість українських малих і середніх підприємств (загалом галузеві МСП в Україні складають 99,9% від загальної кількості (1,97 млн) підприємств та фізичних осіб – підприємців) все ще залишаються недосконалими та неконкурентоспроможними на світовому ринку, та України до показника «валовий національний дохід на душу населення», який найбільшою мірою

характеризує стан підприємництва та економіки в країні, випереджаючи країни ЄС у 25 р. [27]. Тому ми підтримуємо думку експертів про те, що лише кількісного зростання підприємств, виходячи з реального рівня їх ділової досконалості, недостатньо, оскільки воно не забезпечить необхідного підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Завдяки домовленостям з ЄС, а також Стратегії розвитку «Україна – 2020» держава взяла на себе зобов'язання і має докласти максимум зусиль для розвитку вітчизняного конкурентоспроможного МСП, і не лише за рахунок дерегуляції бізнесу. Механізм формування професійно-освітнього потенціалу населення, спрямований на створення правових, економічних, соціальних та організаційних засад отримання професійних знань відповідно до потреб і можливостей здобуття освіти та ситуації на ринку праці з точки зору попиту для роботи в певній професійній сфері, потребує термінового вдосконалення; створення умов для самозайнятості населення та розвитку підприємницької ініціативи [19]. Подальше становлення соціальної ринкової економіки в Україні неможливе без розвитку села на основі реалізації заходів виваженої регіональної політики. Досвід Європи та США показує, що основним напрямком розвитку сільської місцевості та виходу з депресивного стану місцевої економіки має стати формування системи сільського підприємництва. Підприємництво на селі розвивається у двох основних напрямках, а саме сільськогосподарському та несільськогосподарському. Характерною особливістю сільськогосподарської діяльності є те, що майже половина (43 %) сільськогосподарської продукції виробляється домогосподарствами, не зареєстрованими як підприємці.

Нині аграрний сектор в Україні є одним із ключових секторів економіки, оскільки формує 24% виробництва та 18% ВВП країни. Продукція сільського господарства становить 38,2% товарного експорту (у 2015 р. – 14,6 млрд дол.), при цьому на країни Азії припадає 47,2% українського агропромислового експорту, на ЄС – 27,9%; Сьогодні Україна входить до сімки світових лідерів з виробництва зернових культур та соняшникової олії. Крім того, Україна

увійшла в десятку найбільших експортерів сільськогосподарської продукції до країн Європейського Союзу і посідає восьме місце. У 2015 році ЄС імпортував української сільськогосподарської продукції на 3,5 млрд євро [3].

Основними причинами підприємницької діяльності селян можна вважати [13, с. 256]: - бажання заробити більше грошей, щоб забезпечити краще життя собі та своїй родині; вища прибутковість господарської діяльності, ніж сільськогосподарська, створює нові можливості та шанси, що є поштовхом для подальшого розвитку; важливим є також питання залучення членів сім'ї до господарської діяльності як шляхом забезпечення їх повної зайнятості, так і допомоги в її веденні; - задоволення запиту на самостійність, відбір (відбір) серед сільської громади;

- формування незалежності від стихійних лих, ризику псування товарно-матеріальних запасів, оскільки прибуток від власного підприємства значно менше залежить від випадкових факторів, ніж сільськогосподарська діяльність; - забезпечення зайнятості в періоди з меншою інтенсивністю праці в домашньому господарстві. Враховуючи викладене, мале підприємництво як основа підприємницької діяльності на селі за умови формування відповідного середовища та умов розвитку спроможне забезпечити існуючі потреби жителів села та вирішити ряд існуючих проблем. Розрахунки науковців Інституту аграрної економіки ННЦ доводять значний потенціал розвитку малого підприємництва на селі з точки зору створення нових робочих місць та збільшення кількості зайнятих [42; 11].

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що в тих селах, де вища активність підприємницьких структур, вищий рівень добробуту населення, більш розвинена інфраструктура, налагоджене побутове обслуговування тощо. Таким чином, розвиток сільського підприємництва є важливий аспект відродження села в Україні і, водночас, важлива галузь економіки, яка відіграє особливу роль у створенні конкурентоспроможної продукції, оскільки є основою для подальшого розширення виробництва та вдосконалення добробуту сільського населення. Підприємництво на селі

дозволить селянам забезпечити належний рівень доходів, адаптуватися до мінливих умов господарювання, подолати його стихійний характер, притаманний сучасному стану економіки, та спрямувати його на сталий розвиток і довгострокову ефективність.

1.2. Організаційно-правові аспекти публічного управління підприємництвом на сільських територіях

Наявність значного природного, кадрового, інформаційного, інноваційного та інвестиційного потенціалу України пов'язана з практикою його низького використання, відсутності системного управління та, як наслідок, диспропорцій та асиметрії у його розвитку [45]. Така ситуація є показником неналежного виконання державою покладених на нього функцій. Як відомо, функції є виявом сутності держави, її соціального призначення. Стійкий розвиток сільських районів є проблемою, яка страждає від багаторазового декламування прогресивних ідей національними державними органами до їхньої довгострокової практичної реалізації. Однак дороговказом для держави має стати формування в сучасному громадянському суспільстві шару свідомих, відповідальних громадян, здатних визначати та комплексно реалізовувати стратегічні установки як щодо власного життя, так і території проживання. Прийняття останньої зростаючої хвилі родових маєтків, родових та екологічних поселень у сільській місцевості та водночас перетворення її на державного партнера є ключем до відродження сільських районів та сталого, сталого соціально-економічного розвитку. Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Пошук раціонального та реального способу вивести українське село з розрухи, а його мешканців зі шляху деградації — найчастіший предмет наукових інтересів вітчизняних учених. Це питання розробляли В. С. Дисперов, І. С. Мареха, О. І. Гармаш, О. В. Піменова, О. С. Кільницька, М. Ф. Плотнікова, О. Ф. Присяжнюк. на державному рівні потребує подальшої наукової уваги. Ціль статті. Метою статті є системний аналіз заходів, що

стимулюють створення та підтримку розвитку родових маєтків як малих форм господарювання та одного із шляхів альтернативного розвитку сільських територій на основі державно-приватного партнерства. Презентація основного матеріалу. Усвідомлюючи необхідність комплексного підходу до вирішення проблем села на основі принципів сталого розвитку, Кабінетом Міністрів України відповідно до Концепції розвитку села, затвердженої Розпорядженням № 995-рз від 23 вересня 2015 р. [32] (далі – Концепція) виявлено двадцять причин погіршення соціально-економічного та екологічного стану сільських територій та близько 35 шляхів та способів їх вирішення. 2025 є тимчасовою віхою реалізації державних планів. Одним із векторів реалізації Концепції є вдосконалення системи управління сільськими територіями шляхом сприяння розвитку державно-приватного партнерства для реалізації проектів розвитку села та залучення інвестицій. Зведення цього питання до державного рівня виправдовує наукову увагу до нього. Ознайомлення з Планом заходів щодо реалізації Концепції розвитку села, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р. [44], насамперед зазначається логічний пріоритет при визначенні заходів, що підлягають реалізації. Воля державних адміністраторів надала актуальності самому питанню підвищення якості життя сільського населення, а саме за рахунок державної підтримки індивідуального житлового будівництва на селі та вдосконалення її механізмів.

Строки реалізації цього заходу відсунуто максимально назад, тобто. усередині самої Концепції – до 2025 року. До речі, зазначимо, що такі заходи, як розвиток мережі закладів охорони здоров'я та покращення надання медичних послуг, не мають терміну чи терміну, більш того, щодо нього надається безстрокова гарантія. Останнє спрямоване на розуміння можливості швидкого вирішення проблеми реалізації права кожного на проживання у селі та, таким чином, збереження стабільності проживання у селі. Економічна теорія має добре сформовану наукову спадщину, яка пояснює викладене вище.

І ось американський дослідник Абрахам Маслоу в 1954 розробив теорію ієрархії (піраміди) потреб людини, розташувавши їх за ступенем важливості. Дослідник визначив ієрархію потреб людини та розділив їх на п'ять основних груп. Відповідно до його теорії, потреби бувають первинними чи первинними та вторинними (потреби вищого порядку). Можна виділити основні ідеї піраміди А. Маслоу: люди постійно відчують потреби, незадоволені потреби викликають дії людини, потреби можуть об'єднуватись у певні групи, потреби повинні задовольнятися ієрархічно, потреби нижчого порядку пріоритетні, потреби вищого порядку можуть бути задоволені. задовольняються різноманітнішими способами Відповідно до А. Маслоу, задоволення вищих потреб веде до самореалізації та формування індивідуалізму [40, С.111]. Т.Я. Сильвестрова аналізує теорію потреб Абрахама Маслоу, погоджуючись з його концепцією загалом, вказуючи на її метафізичний характер і те, що потреби який завжди задовольняються одна одною. Автор зазначає, що у основі концепції Маслоу лежить принцип домінування перед задоволенням нових потреб, яких людина прямує лише після задоволення попередніх потреб [49, с.48-49]. Реалізація природного права людини життя пов'язана з багатьма чинниками, однією з найважливіших у тому числі є наявність житла. Втрата квартири - реальна загроза фізичному та соціальному існуванню людини [59].

2019 року аналітичний центр CEDOS провів комплексне дослідження житлової політики України. Державна житлова політика в Україні на сьогоднішній день не має механізмів забезпечення конституційного права громадян на житло. Частиною дослідження стало опитування українців щодо умов їхнього життя. Майже половина опитаних не мають ні уявлення, ні плану дій, що вони робитимуть і де житимуть, якщо втратять свій нинішній будинок [23]. Вищевикладене дозволяє зробити непрямий висновок, згідно з яким держава, плануючи задоволення основних матеріальних потреб людини, у тому числі власної квартири, у сільській місцевості, провокує та мотивує прагнення людини до саморозвитку у різних видах економічної діяльності та форми господарювання у селі.

Такий причинно-наслідковий зв'язок має забезпечити формування майбутнього кола перспективних приватних партнерів з державно-приватного партнерства, особливістю (ознакою, рисою) якого будуть актуалізація та шляхи вирішення локальних (регіональних) проблем. Слід зазначити, що вивести поселення із кризи з її проблемами можна, якщо є громада, яка подбає про сталий розвиток сільської місцевості, розробить програму розвитку окремого населеного пункту з урахуванням природних особливостей. Показники району (виробництво, ресурси, соціальні умови тощо) [56]. Без виникнення та становлення територіальної спільності (єдиного соціального організму) як основного суб'єкта, зацікавленого та здатного взяти на себе відповідальність за власний розвиток та успіх реформи децентралізації, всі зусилля зовнішніх акторів у цьому напрямку – держави та її інститути, інститути громадянського суспільства – будуть неефективними та недостатні. Відповідальна та дієздатна територіальна громада – це не лише певна кількість мешканців, що проживають у населеному пункті – селі, місті чи кількох селах. Це насамперед соціальна та психологічна сутність, що адекватно характеризує місце спільного проживання людей, самих цих людей, їх цінності та відносини між ними. Створенню такої спільноти сприяють почуття єдності, солідарності, довіри, поваги, порозуміння між її членами, а також ідентичність. Наявність оформленої ідентичності у співтоваристві є важливою умовою його суб'єктності, запорукою довговічності та розвитку [34, с. 16-17]. На наш погляд, в Україні є досить сприятливі організаційно-економічні умови, пов'язані з процесами децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад для реалізації проектів державно-приватного партнерства у сільській місцевості та вирішення багатьох перелічених вище проблем [61, С. 34]. Для порівняння зазначимо, що явище державно-приватного партнерства набуло популярності у багатьох країнах світу у 1990-х роках. Одним з факторів її поширення стало прийняття базового документа щодо сталого розвитку - «Порядку денного XXI, Ріо-де-Жанейро, 1992 р.», в якому говорилося, що жодна країна не здатна вирішити глобальні проблеми поодиночці, але цього

можна досягти спільними зусиллями. з урахуванням партнерства у сфері сталого розвитку [1]. В Україні модель державно-приватного партнерства почала поширюватися з розвитком відповідної нормативно-правової бази, зокрема Закону України від 1 липня 2010 року «Про державно-приватне партнерство» (далі – Закон), який визначає організацію та правові засади взаємодії партнерів державно-приватного партнерства та основні принципи договірного державно-приватного партнерства. На відміну від усталеного міжнародного терміна «державно-приватне партнерство», національне законодавство діє в рамках категорії «державно-приватне партнерство» [35, с. 101].

Очевидно, що в умовах, коли в Україні активно розвиваються процеси децентралізації, об'єднані територіальні громади стають звичним явищем, варто говорити про державно-приватну та муніципально-приватну системи [61, С. 32]. За даними центральних та місцевих органів виконавчої влади в Україні станом на 1 січня 2020 року укладено 187 договорів на основі державно-приватного партнерства, з них 52 договори перебувають на виконанні (34 – концесійні договори, 16 – договори про спільну діяльність), 2 - інші договори), 135 договорів не виконано (4 договори закінчилися, 18 договорів розірвано, 113 договорів не виконано) [54].

Продовжуючи це дослідження, приходимо до висновку, що найбільш вдалим на даний момент, на нашу думку, є наукове визначення, згідно з яким сільська територія – це просторова соціально-економічна система, сформована на неміській території, що характеризується взаємодією та взаємозалежністю таких складових підсистем, як: природна, соціально - трудова, фінансово-інвестиційна, матеріально-технічна, екологічна та ін., яка розвивається під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів. Для більш широкого підходу до сільської місцевості необхідно враховувати покладені на нього функції. Основні функції сільських територій: економічна, виробнича, соціально-демографічна, екологічна, культурно-етнічна, рекреаційно-туристична, просторово-комунікаційна, природно-відтворювальна, функція

соціального контролю над територією [60, с.118-119]. Дискусії на цю тему згодом допоможуть виробити більш раціональні методи облаштування сільських територій, але необхідно терміново узгодити практичні підходи до організації використання природних і людських ресурсів [24, с.57]. Стратегічним завданням розвитку села Т.Козир вважає надання громадянам можливості задовольняти свої запити та потреби у своїй громаді, не залишаючи її меж і не виїжджаючи на короткий час, тобто не змінюючи місця постійного проживання [31]. У сучасних умовах прискореного темпу життя, спричиненого технічним прогресом, втоми від токсичного надлишку інформації, відчуття, що час біжить швидше, все частіше трапляються випадки, коли у людини раптово виникає фізична та психічна потреба змінити сферу життя. Його перебування на менш агресивному. Значну роль у вирішенні цієї проблеми відіграє психіка, як характер, спосіб мислення людини, що реалізується на рівні свідомості. Соціальний менталітет несе на собі відбиток логічно незрозумілих історичних традицій, стилів і типів поведінки, успадкованих від попередніх поколінь, особливостей мислення, національно-світоглядних і релігійних рис характеру тощо [52]. Саме аграрний менталітет українського суспільства є резервуаром для накопичення екологічних цінностей і базовим фактором економічного розвитку. На відміну від європейських екологічних цінностей, які є виключно демократичними (рівність, справедливість, гуманізм), ментальний партер українського хлібороба визначають комунікативні цінності. Національний характер українців характеризується комунікативними способами взаємодії з довкіллям [38, с. 54-55]. Нині людство стоїть перед відповідальним вибором, від чийого шляху залежить його виживання та розвиток. Це шлях екологічного розвитку – екологічно орієнтований соціально-економічний розвиток [18, с.64]. Державна статистика підтверджує наявність в Україні двох протилежних процесів: перший – це відтік населення з села та занепад села, другий – активне повернення населення на землю. Багато наших однолітків захоплюються здоровим способом життя, розуміючи, що ми успадкували проблемну

екологію, хоча є аргумент, що ідея екології насаджується тими, хто продає новітні технології та націлений на прибуток, і таким чином формує громадське бачення як безумовна потреба. Інноваційно-інвестиційний характер змін на селі, які реалізуються через механізм державно-приватного партнерства, є інструментом розвитку села. Одним із шляхів постійного забезпечення її функціонування є планомірний розвиток мережі населених пунктів у сільській місцевості шляхом реалізації концепції «Osiedle Rodzinne», яка довела свою ефективність на всіх рівнях господарювання [45, с.42]. Слід зазначити, що такий альтернативний шлях подолання негативних тенденцій до скорочення такої адміністративно-територіальної одиниці, як село, також може сприяти вирішенню проблем і недоліків регіонального планування, яке вчасно не врахувало процеси субурбанізації. Сучасна система розселення характеризується рядом труднощів: 1) існуюча система розселення у приміській зоні великих міст часто не відповідає вимогам містобудівного рівня; 2) великий відсоток мешканців не бере участь у сільському житті існуючих поселень, тому утворюють цілі масиви спального типу; 3) додаткове навантаження на систему господарського забезпечення часто не передбачається генеральними планами існуючих населених пунктів; 4) розробка нових планів розвитку територій передбачає лише можливість поселення «переселенців» без конкретної пропозиції майбутнього працевлаштування. Частина території позначена написом «...розташування промисловості, що виноситься за місто»; 5) суто український принцип субурбанізації впливає не з економічних, виробничих чи соціальних передумов, а з матеріальних можливостей окремої частини суспільства. Ця участь у майбутньому є причиною поглиблення соціальної дистанції до існуючої системи; 6) відсутність правил планування перерозподілу робочих місць, розміщення промисловості, торгівлі, відпочинку тощо, що призводить до збільшення кількості мешканців передмість, хаотичної урбанізації сільськогосподарських територій, нічого, крім їх втручання та загострення проблеми переселення. На підставі вищевикладеного можна впевнено

стверджувати, що процес субурбанізації в Україні є лише процесом розвитку передмістя [63, С. 273].

Розповсюдження міст, як класично американське явище, загалом ідентично субурбанізації, за винятком того, що воно обов'язково включає в себе низьку щільність забудови (нижче ми розглядатимемо «субурбанізацію» як синонім «розростання»). Критика зростання міст базується як на ряді об'єктивних негативних наслідків субурбанізації, так і на її оцінці з точки зору естетики та етики. З одного боку, це призводить до зменшення площі сільськогосподарських угідь (внаслідок забудови міст з низькою щільністю населення), збільшення забруднення повітря (через автомобілізацію та орієнтацію насамперед на автомобілі), а також з іншого боку, відповідна деградація навколишнього середовища (як розвиток і забруднення дисбалансу екосистем).

З іншого боку, важливими соціальними та культурними наслідками субурбанізації є відсутність міських громадських просторів, де міські жителі можуть спілкуватися та взаємодіяти; залежність громадян від автомобілів і, як наслідок, відсутність/нерозвиненість громадського транспорту, пішохідної та велосипедної інфраструктури; сегрегація за расовою або етнічною приналежністю (контекст США), віком та економічним добробутом; а також розмивання міської форми, що виявляється в переважанні одноманітної забудови окраїн. Такий спосіб просторового планування, який має ряд негативних екологічних, економічних і культурних наслідків, призводить до скорочення міжособистісних взаємодій; економічне, вікове та расове відчуження, що загалом може свідчити про погіршення життєздатності простору та, як каже Роберт Патнем, про розмивання соціального капіталу такого середовища (докладніше про цю тему в його роботі «Боулінг наодинці: Занепад соціального капіталу Америки») [13].

Підтримка створення родових городів та родових поселень на їх основі (екопоселень) може бути також шляхом апробації зарубіжного досвіду модернізації сільських поселень за принципом «компактних міст», що стане

предметом нашої наукової роботи. дослідження в майбутньому. Під законодавчо невизначеним на даний момент поняття «сімейне господарство» пропонується розуміти неподільну земельну ділянку площею 1 га, безоплатно надану державою громадянину України за його бажанням у постійне користування. До сімейної власності належать також нерухоме майно та багаторічні насадження (за наявності на конкретній земельній ділянці) (проект Закону України «Про сімейні садиби і поселення»)» [45, с. 43]. Питання - де взяти землю? Відповідь на це питання поверхнева. Щороку Верховна Рада України (наприкінці року) вилучає з карти України населені пункти (які були ліквідовані), на що готуються відповідні документи та подаються в установленому порядку органами місцевого самоврядування. , ця річна кількість становить 26 поселень на рік. А це приблизно 10-13 тисяч гектарів. Загалом за роки незалежності з карти України було вилучено близько 600 населених пунктів, а за науковими даними понад 200 населених пунктів обезлюднено, але відповідні документи для зняття з карти ще не підготовлені. Отже, ми бачимо наявність потенційних можливостей для відродження та розвитку сільської місцевості за допомогою механізму родинних садиб в Україні [23, с.160]. Виробничо-господарська діяльність малих підприємств є джерелом продовольчого забезпечення країни та гнучкості національної економіки, забезпечення зайнятості населення, підвищення рівня та якості життя сільського населення. У цьому контексті особливого значення набуває проблема зайнятості сільського населення з одного боку та урбанізації сільського населення з іншого [43, С. 217]. Створення племінних поселень як глобального екологічного проекту держави, який вирішує питання зайнятості населення, зокрема самозайнятості, доступного житла, розселення спустошених територій, зменшення залежності від імпорту та підвищення продовольчої безпеки [30, с.164]. Практика та результати досліджень фахівців Інституту агроєкономіки, Мінагрополітики та Житомирського національного агроєкологічного університету довели, що кожна сімейна ферма приносить у село 300 тис. грн інвестицій. на гектар та забезпечується зростання зайнятості

та самозайнятості населення [46, С. 191]. На думку зарубіжних вчених, сімейні фермери, в тому числі дрібні фермери, все частіше сприймаються як ключові елементи стратегії, спрямованої на підвищення продовольчої та харчової безпеки, а також подолання глобальної бідності. Виходячи з комплексного аналізу даних Всесвітнього сільськогосподарського перепису, сімейне фермерство є найбільш домінуючою формою сільського господарства [6]. Індикаторами позитивного впливу реалізації ідеї «Родинної садиби» є підвищення рівня та якості життя населення, а також зайнятість, у тому числі самозайнятість. Розвиток громадського сектору на селі тісно пов'язаний з людиною та екологією її свідомості. Соціально-екологічна спрямованість та пріоритетність людиноцентричного підходу в управлінні територіальними громадами, становленні підприємництва та агробізнесу, зайнятості та самозайнятості є визначальними з точки зору формування та примноження потенціалу природних ресурсів України. адміністративно-територіальна одиниця, одним із механізмів якої є розвиток родових маєтків і родових поселень [30, С. 168]. Залежно від масштабу реалізації ідеї «Родинної садиби», це певною мірою вирішення проблеми працевлаштування. Створення родинних садиб полягає у будівництві житлових будинків, комор та інших господарсько-господарських споруд, що забезпечують нормальну життєдіяльність, як самодостатньої сільської міні-забудови з урахуванням її призначення та нових територіальних масштабів [16, с. 80]. Сільське господарство є єдиним великим виробничим сектором у світі, який переважно базується на моделі сімейного бізнесу [4]. У світі налічується понад 570 млн. фермерських господарств, з них більше 500 млн. сімейних, у тому числі 475 млн. малих, які обробляють менше 2 га землі. Загалом близько 75% світових сільськогосподарських угідь використовується сімейними фермами, які виробляють значну частку світового продовольства та сільськогосподарської продукції [7]. Зокрема, на малі ферми площею до 2 га припадає близько третини світового виробництва продуктів харчування з високим ступенем різноманітності [8].

Таким чином, запуск сучасних механізмів управління розвитком об'єднаних територіальних громад забезпечить загальнодержавний ефект в економічній, екологічній та соціальній сферах. Обираючи ефективні механізми управління розвитком громад, особливу увагу слід приділяти залученню інвестицій, активізації підприємців, розвитку стратегічних територій громад та підвищенню їх конкурентоспроможності [47]. Розглядаючи питання державно-приватного партнерства як способу забезпечення сталого розвитку сільських територій, Кульчий І.М. вважає недостатню консолідацію сільськогосподарської діяльності (законом передбачено лише забезпечення функціонування зрошувальних та осушувальних систем) як сферу застосування державно-приватного партнерства як очевидний недолік законодавства [35, с.102]. Стратегічним завданням економічної та соціальної політики на селі має стати забезпечення комплексного, багатофункціонального розвитку сільських територій, що сприятиме підвищенню їх ролі як просторової бази не лише для сільськогосподарського виробництва, а й для несільськогосподарської діяльності, а також сприятливе середовище існування. У зв'язку з цим надзвичайно важливою є розробка програми відродження селянства як господаря на землі, носія моралі та національної культури. Комплексне та консолідоване поєднання поліфункціональної структури села із забезпеченням системного розвитку вважається однією з найважливіших засад його ефективного функціонування [37]. Підтримка ініціатив у сфері, активізація взаємодії між органами управління, бізнесом, громадськими організаціями та громадами дозволить стимулювати загальний соціально-економічний ефект від діяльності за допомогою інструментів, які за ними нормативно закріплені, з використанням процесна практика, творчий та проектний підхід [9, с.420].

Вирішення завдання сталого розвитку сільських територій є одним із основних стратегічних пріоритетів діяльності державної адміністрації, який знаходить свою реалізацію в процесі реалізації покладених на неї функцій. На

сучасному етапі відродження українського села державні управлінці мають не впроваджувати інноваційні моделі, які зазвичай є крихкими, а навпаки, направляти, нормалізувати та вдосконалювати моделі, створені самим прогресивним суспільством. Родові садиби та більш усталені форми дрібного господарства є свідомим вибором все більшої кількості представників сільського та міського населення [22]. Це самостійний пошук виходу із кризової ситуації на індивідуальному рівні, який за належної уваги держави дозволить вийти із занедбаного стану села на державному рівні.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

2.1. Детермінанти розвитку підприємництва на сільських територіях

Трансформаційні зміни в економіці сільської місцевості, розробка нових методів та механізмів господарювання, ослаблення ролі аграрного сектора у забезпеченні зайнятості та доходів сільського населення призвели до виникнення такого соціально-економічного явища, як сільське господарство підприємства. Це важливий чинник, що впливає на рівень життя населення, можливості працевлаштування, розвиток інфраструктури, використання економічних, соціальних та просторових пам'яток, рекреаційний потенціал сільської місцевості. Тому його формування як основної організаційної форми виробництва визначає необхідність забезпечення умов розвитку, що актуалізує проблему виявлення умов, що стимулюють та гальмують процес його формування та просування у сільській місцевості.

У ринкових умовах провідна роль формуванні ефективної, конкурентоспроможної, соціально орієнтованої економіки відводиться підприємству, оскільки є невід'ємним атрибутом і водночас каталізатором необхідних соціально-економічних перетворень. Підприємство є постійним каталізатором громадського виробництва, який дозволяє йому стояти дома, по праву займаючи одне з провідних місць у формуванні механізму ринкового саморозвитку. Його прогрес є запорукою підвищення економічного, інтелектуального та духовного потенціалу суспільства.

Підприємство – це сукупність інструментів, з допомогою яких людські ресурси беруть участь як у економічному житті країни, і у системі міжнародного поділу праці. Він працює не тільки як засіб існування, а й як стимул до самовдосконалення та саморозвитку. Тому суб'єкти господарювання не вимагають значного початкового капіталу, здатні швидко і ефективно вирішувати завдання за певної підтримки, боротися з

монополізацією ринку, стимулювати розвиток конкурентного середовища і т. д. Сільська місцевість як територія підприємницької ініціативи визначає використання якісно нового підходу до сприйняття сільського підприємництва. Одним із можливих варіантів визначення його сутності є той, згідно з яким сільське підприємництво – це ініціювання господарської діяльності, прийняття на себе зобов'язань та повної відповідальності за результати підприємницької діяльності, отримання прибутку та соціального ефекту завдяки організаторським здібностям у специфічних умовах сільської місцевості.

Підприємництво у сільській місцевості впливає безліч чинників, що у ринкових умовах потребує забезпечення комплексності господарства, у якого сільське підприємництво гратиме роль основний організаційної форми виробництва, що стане основою економічного розвитку. Крім того, це дозволить селянам забезпечити достатній рівень доходів, адаптуватися до мінливих економічних умов, подолати стихійний характер сучасного стану сільського господарства та зорієнтувати його на сталий розвиток та довгострокову ефективність. На провадження підприємницької діяльності в рамках сільського економічного простору впливають специфічні умови, вивчення яких дозволяє виділити умови, що стимулюють або гальмують процес його розвитку (рис. 2.1).

Взаємини людини та суспільства ускладнюються з розвитком цивілізаційного виміру життя. Прагнення забезпечити економічну самостійність та професійну самореалізацію призводить до відкриття власної справи, оволодіння новою професією, в якій кожен зможе реалізувати свій творчий потенціал, виявити найкращі ділові якості та заповзятливість. Професійна самореалізація відбувається через накопичення інтелектуального досвіду та подальше формування професійних умінь та компетенцій. Однак в умовах сільського економічного простору існує низка перешкод, що перешкоджають професійній самореалізації.

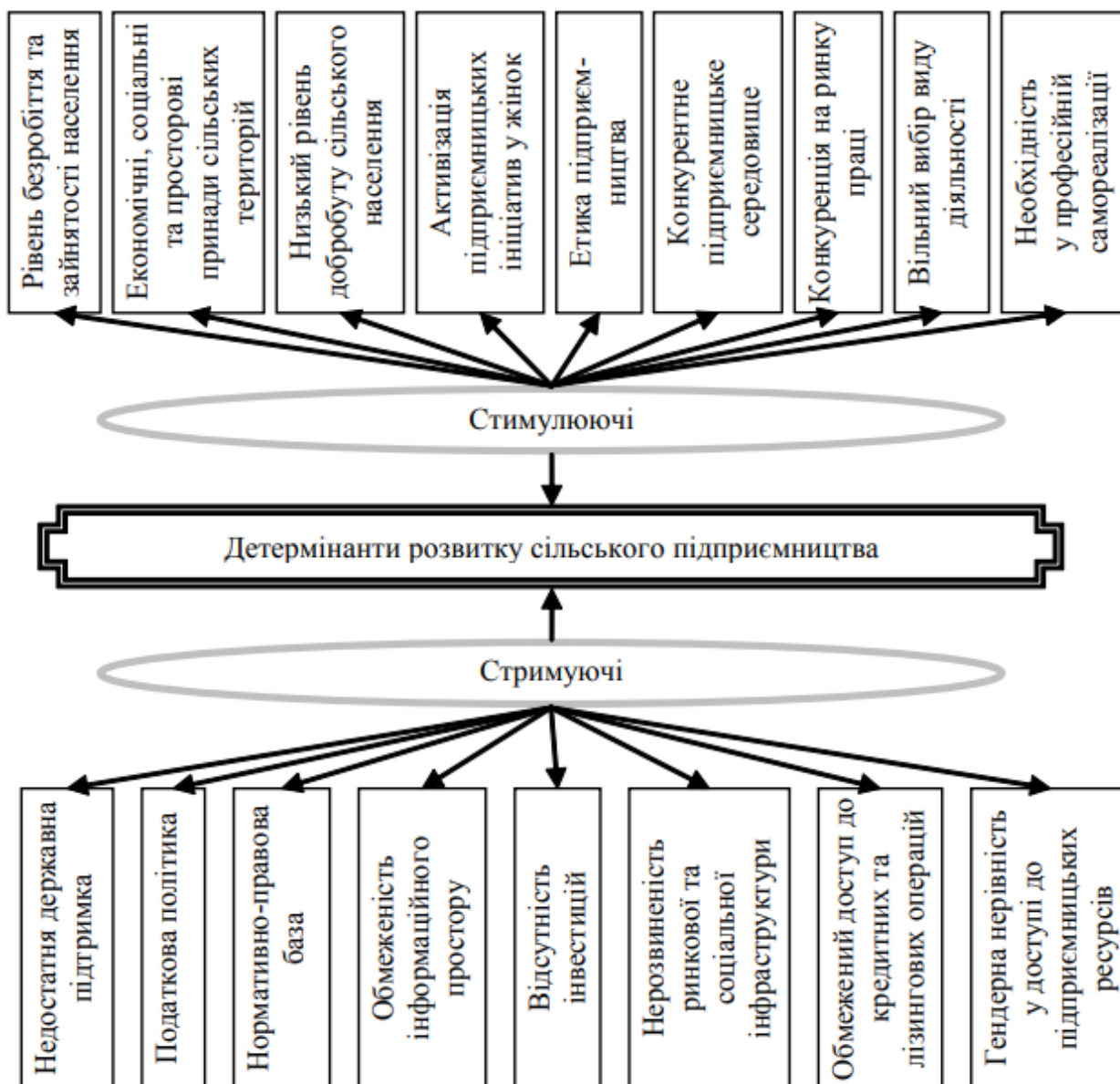

Рис.2.1 – Детермінанти розвитку підприємництва на сільських територіях

Джерело: [50].

Представниці часто стикаються з цими обмеженнями, хоча формально жінки мають такі ж можливості для професійної самореалізації у різних сферах, у тому числі й у підприємстві. В результаті залишаються незадоволеними стратегічні потреби жінок: професійна самореалізація, рівний доступ до підприємницьких ресурсів, економічна та соціальна активність, використання ділових цінностей та творчого потенціалу, забезпечення економічної самостійності тощо.

Загостренню цієї проблеми у сільській місцевості також сприяє те, що жінки залишаються найбільш уразливою категорією на ринку праці, тому сприяння їхньому працевлаштуванню за рахунок використання наявних підприємницьких навичок має стати одним із пріоритетних завдань розвитку села. Економічні ефекти підприємницької діяльності полягають у формуванні конкурентного середовища, насиченні ринку товарами та послугами, активізації економічних відносин на селі. Зростання підприємницької ініціативи у сільській місцевості в умовах конкуренції змушує учасників економічних відносин виявляти новаторство, оригінальність, творчий підхід, винахідливість, щоб надати своїм товарам нові властивості, виділити їх серед товарів та послуг конкурентів та привернути до себе споживачів. Тому підприємницька діяльність в умовах гнучкості та ефективної організації у сільській місцевості, незручної для ведення бізнесу великими підприємствами, здатна певною мірою протистояти монополістичним тенденціям. Ймовірною причиною деградації людського капіталу та сільського економічного простору в цілому. Рівень заробітної плати та державних соціальних гарантій не в змозі задовольнити основні потреби людини.

У 2010 р. частка населення із середньомісячним валовим доходом на душу населення нижче за прожитковий мінімум збільшилася на 6% порівняно з 2009 р. і склала 22%, а середньорічний прожитковий мінімум збільшився за цей період у 1,3 р. У сільській місцевості ця проблема загострилася: частка селян, доходи яких не досягають мінімального рівня, збільшилася з 22% до 29%, а 40% людей, рівень життя яких нижчий від середньорічного прожиткового мінімуму, працюють. (19% всіх осіб цієї групи), 12% – непрацюючі пенсіонери (відповідно 11%), 30% – діти до 18 років (36%) [53]. Специфіка доходів селян обумовлена головним чином низьким рівнем розвитку сільського підприємництва, яке в ситуації, що склалася, не здатне створити сприятливих умов для зайнятості на селі. В результаті більшість працездатних сільських жителів зайняті у власних господарствах або мігрують у пошуках роботи до міст. У цьому втілено необхідність розвитку

несільськогосподарської сфери сільського господарства, збільшення числа підприємців та посилення їхнього економічного впливу на розвиток сільських територій.

Важливою соціальною проблемою розвитку сільських територій, існування якої пов'язане з переходом до умов ринкової економіки, є неефективне залучення жінок до професійної праці. В результаті активізується їх підприємницька ініціатива, вони все більше прагнуть самореалізації, забезпечують економічну самостійність, зміцнюють свої професійні цінності та стають рівноправними учасниками матеріального виробництва та сфери послуг. Таким чином, з'явилася позитивна тенденція до збільшення частки жінок у загальній структурі сільських підприємців. Внаслідок цього відбувається підвищення соціально-економічної значущості сільських жінок у процесах розвитку сільської місцевості. Природна краса сільської місцевості є важливим чинником, що визначає розвиток сільського підприємництва. Все більше людей прагнуть вести підприємницьку діяльність у районах, багатих на природні ресурси та цікаві культурні традиції.

Принади сільської місцевості відображають специфіку деяких територій, але лише їм присвоюються суспільні блага, що створюють сприятливі економічні, соціальні та просторові умови, а також середовище для розвитку сільського підприємництва, проживання та нормальної життєдіяльності населення [2]. Використання цих принад стимулює розвиток рекреаційно-туристичного підприємництва, зокрема зеленого сільського туризму, що є запорукою підвищення рівня добробуту сільських жителів, їхньої зайнятості та самозайнятості. Ділова етика - ділова етика, заснована на відкритості, чесності, дотриманні слова, повазі до закону, ділових якостях; повага до працівників (їх інтересів, цілей, цінностей, особистості тощо) [25]. Ділова етика є симбіозом духовної та економічної категорій, що означає ведення бізнесу відповідно до етичних, тобто. ціннісними критеріями поведінки, відповідно до вимог культурного середовища, в якому діє підприємець. Для кожного виду діяльності існують свої правила поведінки, які

повністю ґрунтуються на чесності підприємця та дотриманні законодавства, дотриманні високого рівня якості продукції та послуг, забезпеченні умов безпеки праці, чесній боротьбі з конкуренцією та порядних відносин. з постачальниками, діловими партнерами та клієнтами. Враховуючи тісний зв'язок сільського підприємництва з природним середовищем, заслуговує на увагу теза про те, що виробнича діяльність та отримання прибутку не повинні досягатися за рахунок шкоди навколишньому середовищу. Крім того, провадження діяльності, що враховує етичні норми підприємництва, має відбуватися не тільки в економічній сфері, а й у соціально-духовній та політичній сфері. Причиною життєдіяльності людини є праця, що є вольове дію, спрямоване створення матеріальних цінностей. Він працює як своєрідний механізм задоволення матеріальних та моральних потреб, і водночас це спосіб життя та сфера особистісного самоствердження. В умовах сільського економічного простору ринок праці склався у вкрай несприятливій ситуації через відсутність відповідних можливостей працевлаштування та різноманітності професій. Внаслідок проблеми безробіття та зайнятості на селі є одними з найгостріших. Чисельність зареєстрованих сільських безробітних у 2010 році становила 544,9 тис. осіб, у тому числі 296,0 тис. жінок та 248,9 тис. чоловіків. Розподіл безробітних за місцем проживання показав, що чисельність цієї категорії міського населення становила 308,8 тис. осіб, сільського – 236,9 тис. осіб. Загальний рівень зайнятості населення у 2010 р. становив 58 % від його загальної чисельності, з них 54,5 % жінок та 63,1 % чоловіків [29]. Як наслідок, невідповідність між попитом на працю та її пропозицією з погляду професійної кваліфікації, статі та територіального поділу призводить до значних міжрегіональних відмінностей реєстрованого безробіття. На відміну від стимулюючих факторів, лімітуючі фактори створюють обмеження у розвитку підприємництва в сільській місцевості. Одним із таких факторів є нерозвиненість ринкової та соціальної інфраструктури.

Соціальна інфраструктура – це сукупність галузей та видів діяльності, що створюють сприятливе середовище для життя та відтворення складної людини в процесі задоволення особистих та соціальних потреб у результаті надання різноманітних послуг. Сучасний стан сільського економічного простору внаслідок соціальної деградації сільських територій характеризується наявністю глибокої кризи у розвитку соціальної інфраструктури. Повільний розвиток сільського господарства, тривале недофінансування соціальної сфери загрожували фізично знищити її матеріально-технічний потенціал. Сільські установи освіти, охорони здоров'я, культури та відпочинку, житлово-комунального господарства, підприємств громадського харчування перебувають у незадовільному стані, що прямо пропорційно позначається на ефективності господарської діяльності у сільській місцевості. Крім того, існуюча матеріальна база об'єктів культури та предметів побуту не відповідає нормам та сучасним вимогам розвитку суспільства, особливо молоді. Ринкова інфраструктура є сукупністю установ, організацій, державних інститутів та комерційних підприємств, які забезпечують взаємовідносини між виробниками та споживачами, а також нормальне функціонування товарних та інших ринків.

Правильно розвинена ринкова інфраструктура дозволяє оперативно реагувати на тимчасовий дефіцит товарів чи послуг через біржі, оптові продовольчі ринки, інформаційні, сервісні, банківські, страхові та інші послуги, задовольняти потреби споживачів. П. Самуельсон зазначав, що, спрямовуючи кошти на інфраструктуру, держава, з одного боку, сприяє розвитку економічного становища підприємців, знімаючи з них необхідність створення та утримання малорентабельних або збиткових інфраструктурних об'єктів, а з іншого боку, покращує функціонування основних секторів економіки. Він також зазначає, що держава має забезпечити зростання інфраструктурних витрат у зв'язку з тим, що вони є важливим чинником для нормального функціонування суспільства [48]. Іншими словами, слаборозвинена ринкова інфраструктура в Україні загалом та в сільській

місцевості зокрема виступає гальмом розвитку підприємництва, тож вирішення проблеми розвитку останнього означає сприяння розвитку мережі об'єктів ринкової інфраструктури. Зокрема, слід зазначити, що низький рівень розвитку фінансової інфраструктури ринку обмежує перспективи залучення інвестиційних та кредитних засобів для розвитку сільського підприємництва, а ці кошти є вкрай важливими для розвитку підприємництва серед сільського населення.

Інформація в умовах швидких змін довкілля має особливе значення для розвитку сільського підприємництва, оскільки є не тільки передумовою, а й важливим ресурсом, що визначає фактори виробництва та напрямок будь-якого суспільного розвитку. З точки зору інформації, специфіка сільського підприємництва полягає в тому, що державні установи не мають змоги проводити в кожному селі роз'яснювальну роботу та повідомляти про заходи, що служать реалізації державної політики у сфері підприємництва, нормативно-правові акти, програми, що підтримують розвиток сільських районів. З цією метою створено консультаційні служби – професійні організації, які забезпечують сільських товаровиробників інформацією з технологій виробництва, менеджменту, маркетингу, юриспруденції тощо – у рамках виконання своїх соціальних функцій вони можуть підвищувати рівень професійних знань потенційних підприємців, особливо в агробізнесі. Крім того, вони можуть займатися і справами, не пов'язаними із сільським господарством, особливо якщо вбачають у цьому можливість заробітку: наприклад, консультації органу місцевого самоврядування щодо утримання заповідників, парків, зон відпочинку, культурних установ, громадської гастрономії, інші об'єкти громадського призначення, створення та функціонування муніципальних підприємств, товариств власників житла тощо [33].

Однак нерозвиненість мережі консультаційних служб через територіальну віддаленість від одержувачів їхніх послуг, на жаль, не має очікуваного позитивного впливу на задоволення інформаційних потреб

сільських підприємців. Однією із гострих проблем формування ринкового типу господарювання є недостатній рівень фінансової підтримки сільського підприємництва. Наразі ситуація з доступом до кредитів не відрізняється від інших секторів української економіки. Сільські підприємці багато працюють, але вони позбавлені доступу до кредитних ресурсів, які б дозволили їм створити міцну матеріальну базу і розвиватися випереджаючими темпами. Однією з основних проблем підприємницької діяльності у сфері кредитування є обмеженість кредитних ресурсів кредитних організацій, які можуть бути надані позичальникам під заставу майна чи оборотних коштів. Підприємницька діяльність, особливо у сільській місцевості, досить капіталомістка, тому не здатна нормально функціонувати та розвиватися без підтримки ззовні (банків, кредитних спілок та інших кредитних організацій).

Ці додаткові фінансові ресурси, отримані за допомогою короткострокових кредитів, потрібні для ведення операційної діяльності та здійснення поточних платежів. Реальна ситуація показує, що можливості кредитування сільських підприємців досить обмежені, оскільки програми кредитування сільського населення, розроблені кредитними спілками, що включають «індивідуальні кредити» та «фермерські кредити», трапляються рідко та важкодоступні. Надання кредитних коштів банківськими установами здійснюється без урахування специфіки та особливостей підприємницької діяльності в умовах сільського економічного простору, тобто на загальних умовах. Зважаючи на вищевикладене, необхідно наголосити, що потреба в лізингу, особливо у суб'єктів підприємницької діяльності в аграрній сфері, стоїть дуже гостро. Лізинг – форма капіталовкладень у вигляді довгострокової оренди майна, умови якої визначаються договором лізингу. Лізинг дозволяє сільським підприємцям отримувати від комерційних банків та лізингових організацій за встановлену орендну плату у довгострокове користування широкий перелік основних засобів: виробничі будівлі та споруди, транспортні засоби, земельні ділянки, природні об'єкти та інші речі, що виникли через дефіцит. В останні роки комерційні банки, відчувши на собі переваги

лізингових операцій перед звичайним кредитуванням, стали активно займатися такою діяльністю. Практика використання лізингових послуг підприємцями за допомогою довгострокової оренди дозволить досягти високих результатів у бізнесі.

Однак, незважаючи на всі позитивні сторони, лізинг залишається недоступним для більшості суб'єктів господарювання, оскільки лізингові компанії нечисленні, слабкі і не повною мірою володіють технологією лізингу, а низька кредитоспроможність лізингодавців (несвоєчасна сплата лізингових платежів) не створює сприятливих умов для їх розвитку. Свою роль відіграє відсутність досвіду та недосконалість законодавчої бази. У забезпеченні успішного функціонування сільського підприємництва вкрай важливою є державна підтримка. У деяких країнах вже створено систему державної підтримки цього сектору економіки, але в Україні вона перебуває на стадії становлення. Так, практично відсутня майнова підтримка сільського підприємництва, яка б передбачала надання земельних ділянок державної та комунальної власності, обладнання, засобів нежитлових приміщень тощо; незадовільне законодавче забезпечення та захист прав власності селян на землю та майно; недостатній рівень фінансового забезпечення підприємницької діяльності та соціальної сфери села, нерегульована робота інформаційно-консультаційних служб, неефективні програми розвитку та підтримки підприємництва в обласних та районних адміністраціях, проекти регіональних програм розвитку малого підприємництва та низка інших недоліків, що стримують розвиток підприємницької діяльності на селі. Становлення та розвиток підприємництва багато в чому залежить від створення відповідної законодавчої бази, що стимулює підприємницьку активність та сумлінну конкуренцію.

Правове регулювання має здійснюватися великою кількістю нормативних правових актів загального та спеціального характеру. З іншого боку, в Україні спостерігається уповільнення темпів зростання кількості суб'єктів господарювання, що свідчить про недостатність та недосконалість

нормативно-правової бази у сфері підприємництва. Формування правової основи підприємництва є найважливішою передумовою його становлення та розвитку, проте на даному етапі його побудови є такі недоліки, як відсутність єдиної законодавчої стратегії розвитку підприємництва; неоднозначність, нестабільність та суперечливість чинної правової бази розвитку підприємництва; практична неефективність багатьох нормативно-правових актів; дуже низька виконавська дисципліна при виконанні нормативно-правових документів; наявність у законодавстві безлічі нечітких норм, яким за бажання можна піддати протилежне тлумачення; необґрунтованість правових обмежень та вимог, що містяться в окремих нормативних правових актах [15].

Існуюча податкова система негативно впливає в розвитку підприємництва, зокрема у сільській місцевості, оскільки характеризується недосконалістю і непослідовністю окремих правил оподаткування, стримують діяльність підприємців. При загальній системі оподаткування незручність створює необхідність ведення податкового обліку за всіма видами податків, а при спрощеній системі при сплаті єдиного податку встановлюються обмеження за сумою валового доходу, чисельності працівників, асортименту товарів, що унеможлиблює паралельну роботу над спеціальним торговим патентом. Гендерна нерівність є важливим і водночас недостатньо вивченим фактором, що впливає на розвиток сільського підприємництва. Гендерна рівність прийнято не виділяти в окрему сферу практичної діяльності, а домагатися цієї мети шляхом її подолання через гендерну інтеграцію, розуміючи її в найширшому значенні. Для цього потрібні як сформульовані декларативні наміри, так і чіткі критерії, які сприятимуть реалізації цих намірів. Політична воля до актуалізації гендерної проблематики — це політичне бажання переосмислити існуючі гендерні відносини та структури, процеси та політику, що підтримують гендерну нерівність. Важливо закріпити цю політичну волю кроками на відповідному рівні. Так, якщо програма робить практичні кроки у цьому напрямі, то відповідальність за реалізацію гендерної інтеграції має лежати на особах чи структурах, які реально впливають на

процеси прийняття рішень. В іншому випадку ці кроки залишаться формальними або взагалі заблоковані [26]. Це визначає необхідність гендерної інтеграції, спрямованої на забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок незалежно від статі, соціальний розвиток суспільства та економічне зростання держави на основі ефективного використання людського потенціалу. Візуалізація проблеми гендерної рівності полягає у відсутності рівного доступу до економічних ресурсів, що формує відмінності у розподілі доходів між чоловіками та жінками, незважаючи на високий рівень економічної активності та зайнятості жіночого населення, професійну та кваліфікаційну відповідність, а також невраховану частину доходу, яка в основному доводиться частку жінок, пов'язана з виконанням неоплачуваної роботи в домашньому господарстві та доглядом за членами сім'ї.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в ринкових умовах провадження підприємницької діяльності на селі існує низка факторів, одні з яких відіграють роль стимулюючих, інші – стримують розвиток сільського підприємництва. Активізація стимулюючих факторів сприятиме соціально-економічному пожвавленню села, фінансовій підтримці функціонування об'єктів соціальної сфери, розвитку ринкової інфраструктури, посиленню підприємницької ініціативи за рахунок повного використання визначних пам'яток села. Відповідно створення гендерно-чутливого середовища стане основою для реалізації прагнення до професійної самореалізації за допомогою підприємницької діяльності, забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків у сфері зайнятості, просування по службі, підвищення кваліфікації та перепідготовки, підприємницької діяльності. Заходи. види діяльності. Для подолання стримувальних чинників необхідне формування повноцінного лізингового ринку, створення сільських кредитних спілок, що дозволить підняти рівень життя сільського населення за рахунок вільного отримання «натуральних позик», тобто придбання обладнання, оренда будівель, споруд та земельних ділянок для господарювання; реформування кредитних відносин із метою забезпечення

сільського населення фінансовими ресурсами; рівний доступ до економічних ресурсів та зміна менталітету сільських жителів щодо участі жінок у економічних процесах. Саме тому подальші дослідження розвитку сільського підприємництва необхідно розглядати у контексті взаємозалежного впливу всіх його детермінант.

2.2. Особливості публічного управління підприємництвом на сільських територіях

Аграрний сектор України є важливим елементом економіки країни та головним фактором подальшого розвитку трансформаційних та інтеграційних процесів, що відбуваються. Однак останніми роками сільськогосподарське виробництво поступово втрачає свої позиції у структурі регіональної економіки. Інфраструктура більшості сільських населених пунктів України перебуває на межі руйнування. Це було з кризою економіки, різким скороченням бюджетних коштів, неплатоспроможністю і заборгованістю сільськогосподарських підприємств. Через війну неможливо забезпечити потреби сільського населення сфері соціально-культурних і побутових послуг, отже, створити відповідні умови життя на селі вкрай проблематично [41].

Подальше формування соціальної ринкової економіки в Україні неможливе без розвитку сільських територій на основі реалізації заходів сталої регіональної політики. В останні роки українськими вченими розроблено наукові підходи щодо вирішення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій. Значний внесок зробили вітчизняні вчені: П. Гаюдукий, М. Долішній, Ф. Заставний, В. Павлов, В. Пила, П. Саблук, М. Малік, В. Юрчишин та інші. Проте досі не розроблено комплексну модель соціально-економічного розвитку сільських територій, спрямовану на підвищення їх конкурентоспроможності та ефективне використання наявного потенціалу. Важливим елементом розвитку сільських територій є розвиток сільськогосподарського підприємництва. Реальна підтримка розвитку

підприємництва в Україні полягає у створенні економічно обґрунтованих передумов та правил ведення підприємницької діяльності [10].

На рівні спільнот має бути створена відмінна інфраструктура підтримки підприємницької діяльності, що охоплює п'ять основних блоків: організаційно-технічний; винахідливий; фінансові та кредитні; пізнавальний; освітні та консультаційні послуги. Призначення організаційно-технічної інфраструктури - підтримка дерегулювання підприємницької діяльності у середовищі, усунення адміністративно-бюрократичних перешкод при відкритті та підтримці діяльності суб'єктів малого підприємництва. Об'єктивна потреба у натуральній підтримці малих та середніх підприємств визначається тим, що більшість із них створюються вперше або в результаті реструктуризації підприємств і тому мають проблеми із матеріально-технічним забезпеченням тощо. на місцевому рівні часткове вирішення проблеми можливе завдяки використанню механізму оренди та продажу муніципального майна.

Фінансово-кредитна інфраструктура забезпечує бізнес-структури засобами, необхідними їх діяльності. На сучасному етапі однією з основних проблем малого бізнесу в Україні є нестача фінансових ресурсів. Інформаційна інфраструктура господарської діяльності повинна забезпечувати вільний доступ малих та середніх суб'єктів господарювання до нормативної та економічної інформації, налагоджувати «зворотний зв'язок» з органами місцевого самоврядування та сприяти інтеграції в глобальний інформаційний простір. Освітньо-консультаційна мережа підтримки підприємництва в регіоні спрямована на вирішення комплексу завдань довгострокового плану, насамперед формування сприятливого соціального середовища для підприємницької діяльності як основи ефективної ринкової економіки. Деякі консультаційні послуги суб'єктам малого підприємництва можуть надавати існуючі інститути організаційно-технічної інфраструктури, наприклад, через мережу державних служб зайнятості, місцеві та регіональні агенції розвитку тощо

Створення нових підприємств, насамперед із категорії малих чи середніх, має бути у центрі уваги органів місцевого самоврядування, оскільки збільшення кількості робочих місць на малих і середніх підприємствах, отже, збільшення доходів населення міста та області, багато в чому є результатом його діяльності. Пошук інвестора у співтоваристві слід розпочинати з аналізу власних ресурсів та можливостей. Іноземний капітал потече лише тоді, коли країна, регіон чи місто будуть сприятливим полем для докладання економічних та інвестиційних зусиль місцевого бізнесу. Саме для активізації сектора малих та середніх підприємств пропонуються термінові дії на рівні Співтовариства. Перспективними напрямками розвитку малого бізнесу у сільській місцевості є бджільництво, розведення ставкової риби, вирощування лікарських трав, міні-переробка молока та випікання хліба, тваринництво, деревообробка, надання туристичних послуг, т.з. агротуризм, придорожній сервіс, особливу увагу слід приділити розвитку народних промислів. Розвиток жіночого підприємництва у сільській місцевості є досить перспективним, і необхідні субсидовані кредитні лінії для допомоги у створенні підприємств та проектів, які вирішують найбільш нагальні проблеми жінок, таких як дитячі садки, невеликі ательє, місця продажу основних видів продуктів харчування та предметів першої необхідності, шкільний транспорт.

Агротуризм досить новий напрямок - це туристична діяльність людини, метою якої є відпочинок у сільській місцевості та ознайомлення із сільськогосподарською діяльністю, системою багатофункціонального розвитку села. Агротуризм також сприяє розвитку готельного господарства, агрорекреації, агрогастрономії та агротерапії. У ширшому розумінні агротуризму належать також деякі послуги, що надаються підприємствами переробної промисловості та організаціями, що займаються реалізацією сільськогосподарської продукції. Дорожній сервіс – це система зручностей та послуг, що забезпечують комфорт учасників міжрегіональних автомобільних перевезень, а саме: проживання, харчування та торгівля, охорона, заправка та регулярний ремонт автомобілів. Як додаткові послуги в дорожню службу

входять такі послуги: організація відпочинку та оздоровлення в лазнях та саунах, купання та риболовля, надання екскурсійного спорядження у прокат. В даний час рівень розвитку дорожньої служби недостатній як за кількістю її об'єктів, так і якістю послуг.

В економічно розвинених країнах сфера послуг, ремесла та малий бізнес є основою соціальної стабільності. У цьому напрямку необхідно вжити таких заходів: збереження та розвиток традицій та культури народів України, виховання патріотизму та позитивного образу ремісника у підростаючого покоління; насичення ринку послугами та товарами кустарного виробництва; зниження рівня безробіття за рахунок зайнятості людей у ремісничій діяльності. У різних куточках України можна знайти унікальні вироби народних промислів: виробництво виробів з дерева та берези, ткацтво, гончарну справу, плетіння, в'язання, вишивка, шиття, ювелірна справа, обробка каменю, шкіри та вовни. Розвитку ремісничої діяльності перешкоджає відсутність законодавства, що регулює соціальні, правові та економічні аспекти. Для комплексного вирішення проблем ремісництва необхідна допомога у створенні та розвитку ремісничої інфраструктури та державна підтримка.

Основними напрямками розвитку ремісничої діяльності є:

- формування нормативно-правової бази розвитку ремесел;
- розвиток діяльності щодо залучення ремісників до зовнішньоекономічної діяльності та міжрегіональної співпраці;
- організація центру розвитку ремесел з мережею філій, що виконують такі функції: розробка пропозицій щодо розвитку народних промислів, надання послуг з доставки сировини, реалізація ремісничої продукції та її реклама; забезпечення захисту авторських прав майстрів; участь майстрів у міжрегіональних заходах, семінарах;
- розробка та реалізація концепції безперервної професійної освіти у сфері ремесел: визначення базових підприємств та навчальних закладів; підготовка та перепідготовка населення через систему агентств зайнятості та

базових навчальних закладів; організація спеціальних курсів та семінарів з ремісничих питань.

Створення оптимальних умов стабільної реалізації продукції підприємств має ключове значення у розвиток підприємництва сільській місцевості. З метою розвитку малого підприємництва сільській місцевості першочерговими заходами є: розробка нормативних правових актів з питань підтримки споживчої кооперації; розробка рекомендації щодо адаптації державної політики підтримки малого підприємництва до потреб сільської місцевості; організація та проведення семінарів з підприємництва у сільській місцевості; залучення вітчизняних та іноземних інвестиційних фондів; підвищення кваліфікації працівників підприємств у сільській місцевості. Ці заходи сприятимуть створенню нових робочих місць на селі, диверсифікації економіки села, розширенню доступу підприємців до кредитів та задоволенню потреб населення у якісних вітчизняних продуктах харчування. В Україні громадські бізнес-об'єднання мають відігравати значну роль у підтримці малого бізнесу [14].

Основними завданнями цих об'єднань є активізація їхньої ролі у соціально-економічному зростанні та зниження рівня безробіття у сільській місцевості. Їх реалізації сприятимуть: створення спеціалізованих засобів масової інформації, що інформують про діяльність господарських об'єднань, проблеми їх розвитку, позитивний досвід; створення фондів спонсорської допомоги молодим підприємцям під час бізнес-асоціацій. Нині заходи державної підтримки малих сільських підприємств є малоефективними. Необхідно підвищити ефективність взаємодії влади та бізнесу. Основними завданнями у цьому напрямі є: створення надійних механізмів взаємодії малих сільських підприємств та органів державної влади у вирішенні соціально-економічних завдань; створення систем спеціальних програм розвитку соціальної сфери з урахуванням пропозицій сільських підприємців; розробка інвестиційних програм у соціальній сфері; оцінка діяльності сільських підприємців у соціальній сфері [28].

Тож важливим елементом розвитку села є розвиток сільськогосподарського підприємництва. Це пов'язано з необхідністю переорієнтації сільської економіки з високого рівня зайнятості у сільському господарстві, його низької продуктивності та низьких доходів сільських жителів, на нижчий рівень зайнятості, більш високу продуктивність та вищі доходи сільських жителів, підвищення соціальних стандартів. сільських районів. Для цього держава має реалізувати два основні компоненти: забезпечити розвиток системи кредитування сільських жителів, які розпочинають підприємницьку діяльність, шляхом виділення коштів з бюджету наступного року на зниження процентної ставки за кредитами та надання кредитів на поповнення оборотних коштів для створення фондів для сільського господарства. кредитні спілки; створення сучасних систем консультаційних послуг, які замінять функції сільськогосподарських управлінь.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

3.1. Інструменти публічного управління розвитком підприємництва на сільських територіях

Управління розвитком села з боку держави не є ефективним та скоординованим та не стимулює економічний розвиток, що призводить до поступового занепаду села та міграції працездатного населення, яке не має умов для комфортного життя, професійної діяльності та професійний розвиток. В умовах децентралізації пріоритети та завдання державної політики у сфері розвитку сільських територій України мають бути зосереджені на нарощуванні економічного потенціалу кожної сільської територіальної громади (ТГ) як основи подальшого сталого розвитку цих територій. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні передбачає передачу повноважень у сфері створення умов для розвитку місцевої економіки та відродження підприємництва органам місцевого самоврядування на базовому рівні, що відкриває нові можливості для консолідації ресурсів на державному, регіональному та місцевому рівнях для більш ефективного використання природного та людського потенціалу сільських територій. Це має забезпечити зростання економічного потенціалу ТГ, збільшення розміру їх місцевих бюджетів і стати основною рушійною силою для створення комфортних умов проживання та розвитку жителів ТГ.

Тому в усіх програмних документах, що регулюють розвиток сільської місцевості, доцільно змістити акценти на стимулювання професійної активності сільського населення та створення належних умов для забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку громади [12].

У зв'язку з цим доцільно вжити таких заходів: Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України:

- розробити та внести в установленому порядку зміни до Концепції розвитку сільських територій (далі – Концепція), враховуючи децентралізацію

та перерозподіл повноважень між рівнями влади, новою Україною та Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, з цією метою передбачити розширення Концепції до 2027 року та забезпечити актуалізацію відповідного плану реалізації Концепції шляхом його доповнення та продовження терміну дії. Метою Концепції є визначення серед основних завдань досягнення сталого розвитку сільських територій;

- забезпечення активізації місцевого економічного розвитку ТГ, підвищення економічного потенціалу ТГ, збільшення самозайнятості населення та розвиток підприємництва в сільській місцевості, розширення ланцюгів доданої вартості в АПК, підвищення ефективності використання земельного фонду ТГ та інші природні ресурси.

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство фінансів України, обласні державні адміністрації, оновлюючи План заходів щодо реалізації Концепції розвитку сільських територій та продовжуючи його дію до 2027 року, розробляють заходи, спрямовані на:

прискорення створення Фонду розвитку сільських територій шляхом визначення комплексу дій та механізмів (проектів нормативно-правових актів) для підтримки підготовки відповідних програм та інвестиційних проектів розвитку сільських територій, розробки відповідних конкурсних процедур, підготовки спеціалістів, методології, рекомендацій, а також процедур для узгодження цих нововведень з програмами, стратегіями місцевого розвитку та бюджетним плануванням;

- запровадження системи податкових пільг для стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до розширення або створення нових виробництв з переробки сільськогосподарської продукції з метою підвищення доданої вартості продукції, створення додаткових робочих місць та збільшення надходжень до місцевих бюджетів;

- запровадження інструментів державної фінансової підтримки власників земельних паїв у вигляді дотації до 1 га землі у разі її самостійного

використання для сільськогосподарського виробництва за прикладом європейської практики;

- спрощення доступу до пільгових кредитів для представників малих фермерських господарств, особистих селянських та фермерських господарств, особистих підсобних господарств при створенні або розвитку підприємств з переробки сільськогосподарської продукції для створення ланцюжків доданої вартості;

- розроблення державних та регіональних програм стимулювання мешканців міських громад, які вирішили переселитися до сільських та селищних громад для ведення сільськогосподарської діяльності, організації промислової та підприємницької діяльності у сфері надання послуг у сільській місцевості (організаційні, фінансові, податкові пільги).

Обласним державним адміністраціям, воєводським, повітовим та місцевим зборам створити умови для розвитку місцевої економіки та відродження підприємництва на селі шляхом об'єднання організаційних, кадрових та фінансових ресурсів влади, місцевого самоврядування та бізнесу на регіональному рівні. та місцевий шляхом:

- розроблення та реалізації регіональних та місцевих програм підтримки місцевого економічного розвитку (відповідно до стратегій місцевого розвитку ТГ із зазначенням «розумної» спеціалізації кожної території та планів її реалізації);

- розроблення та впровадження місцевих освітніх програм, семінарів та тренінгів, спрямованих на розвиток людського капіталу, підвищення рівня освіти та кваліфікації сільських жителів;

- сприяння розвитку мережі установ підтримки розвитку малих сільськогосподарських підприємств (центри підтримки підприємництва, центри розвитку кооперації, місцеві сільськогосподарські дорадчі служби тощо);

- сприяння вивченню та впровадженню передового європейського досвіду в сільській місцевості України з метою створення умов для локального

економічного розвитку сільської місцевості керівниками ТГ, депутатами, представниками мікро-, малого та середнього підприємництва;

- проведення широкої роз'яснювальної роботи серед представників малих фермерських господарств, особистих селянських та фермерських господарств, особистих присадибних ділянок, мешканців муніципальних утворень з питань:

визначення та формування перспективних ланцюгів доданої вартості в аграрному секторі кожного ТГ з використанням різноманітних інструментів, у тому числі державних компаній. приватний;

розвиток мережі сільськогосподарських кооперативів, які займаються заготівлею, зберіганням, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції, у тому числі нетрадиційної (вузькопрофільної), що не культивується на даній території, але може бути затребуваною на внутрішньому та зовнішній ринок, надання консультаційної підтримки у створенні та функціонуванні кооперативів;

активізація самозайнятості сільського населення та диверсифікація сільської економіки шляхом розвитку мереж зеленого туризму та створення локальних брендів продуктів або територій, що сприяють розвитку мережі об'єктів сільського обслуговування.

Україна має значний потенціал сільськогосподарських угідь, який використовується недостатньо ефективно. За площею сільськогосподарських угідь країна посідає 9 місце серед країн світу, а за площею чорноземів (28 млн га) – 4 місце у світі після Росії, США та Китаю. Землі сільськогосподарського призначення (60 млн га) складають 70% земельного фонду країни⁶. У загальній кількості ЗГ (1469) частка сільської місцевості становить 72,2 %, з них 42,4 % (623) – сільські ЗГ, 29,8 % (437) – селищні ТГ з однотипною проблемою. Водночас, за даними Світового банку, в Україні рівень продуктивності праці в економіці у 5 разів нижчий, ніж у країнах ЄС, а середня додана вартість на одного працівника у сільському господарстві у 6 разів нижча, ніж у ЄС.

Це свідчить про значний невикористаний потенціал цього сектору економіки. Неврахування перспектив реалізації потенціалу сільського господарства в місцевих стратегіях, що базуються на забезпеченні збалансованості економічного, соціального та екологічного виміру розвитку сільських територіальних громад та їх територій, створює значні бар'єри для досягнення Цілей сталого розвитку⁸. Сільські та селищні територіальні громади України переживають демографічну кризу. Прогнозуються скорочення населення України на 6,8% до 2031 року. При цьому сільське населення скорочується швидше, ніж міське.

Так за 2000-2018 рр. чисельність сільського населення зменшилася на 3,8 млн осіб, тобто на 23,6%, в основному через економічні чинники: найнижча серед галузей економіки заробітна плата в сільському господарстві, поглиблюються проблеми бідності, залишається низьким рівень життя селян. На значній частині села відсутня інженерна інфраструктура (водопостачання, каналізація), не забезпечені необхідні житлово-комунальні послуги (вивіз ТПВ, забудова території), спостерігаються процеси забруднення навколишнього середовища. Процеси фактичного занепаду села поглиблюються монофункціональністю сільського господарства, низькою рентабельністю сільськогосподарського виробництва, нераціональним використанням земельних ресурсів, що негативно впливає на формування місцевих бюджетів та розвиток інфраструктури ТГ.

У зв'язку з розвитком агротехнологій зменшується попит на робочу силу в аграрних підприємствах, а отже – у робочих місцях у сфері послуг. Це зумовлює економічну міграцію сільської молоді до міст та за кордон. Як наслідок, маємо зменшення чисельності працівників у всіх сферах економічної діяльності на селі за 2000-2018 роки. з 6,4 до 5,1 млн. осіб, тобто на 20,3%, а чисельність працюючих у сільському господарстві за цей період скоротилася з 4,3 млн. до 2,9 млн., тобто майже на 32,6%. Місцеві бюджети сільської місцевості не отримують достатніх коштів для активізації розвитку та забезпечення комфортних умов проживання працездатного населення.

У 2019-2020 роках частка податку на доходи фізичних осіб у структурі доходів загального фонду бюджетів ОТГ становила в середньому по країні від 59,8%¹¹ до 60,3%, що свідчить про важливу роль цього податку у формуванні місцевих бюджетів та їх доходів. пряма залежність від рівня зайнятості та доходів населення. У поєднанні з негативними демографічними тенденціями та відсутністю сприятливих умов для економічної діяльності мешканців гміни це обмежує можливості та перспективи збільшення надходжень до місцевих бюджетів, а відтак і спроможність гміни забезпечувати сталий розвиток територій. Стратегічне планування сільського розвитку не узгоджується з галузевими політиками та стратегіями на місцевому рівні. Стратегічні документи, спрямовані на вирішення вищезазначених проблем, є концепцією сільського розвитку, яка фактично є неефективною, оскільки не підкріплена фінансовими механізмами її реалізації.

План заходів щодо реалізації Концепції розвитку сільських територій РРСП - вони мають різні акценти у сфері розвитку сільських територій, що знижує ефективність та ускладнює процеси реалізації завдань цих документів на місцях. Зокрема, аналіз стратегічних документів засвідчив відсутність завдань щодо системної, консолідованої роботи місцевої та регіональної влади щодо створення умов для розвитку підприємництва на селі, а також недостатню державну підтримку самозайнятості населення і відповідна інфраструктура для сприяння місцевому економічному розвитку в сільській місцевості. На практиці недостатність дешевих кредитних коштів, відсутність застави у представників дрібних фермерських господарств, особистих селянських та фермерських господарств, відсутність податкових пільг для створення нових підприємств з переробки сільськогосподарської продукції з доданою вартістю та створення додаткових робочих місць, відсутність державної фінансової підтримки паїв власників землі для стимулювання виробництва якісної сільськогосподарської продукції та запобігання деградації земельного фонду, за аналогією з європейською практикою, ставить українських сільгоспвиробників у нерівні конкурентні умови щодо іноземних.

Це обмежує можливості їх розвитку на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також ефективного використання місцевого сировинного потенціалу та збільшення надходжень до місцевих бюджетів.

Визначальною складовою державної політики щодо розвитку підприємництва у сільській місцевості є формування ефективних механізмів інституційної підтримки та реалізація системи обслуговування, підтримки та захисту бізнес-структур. Алгоритм формування економічної політики розвитку підприємництва з урахуванням реалізації місцевих ініціатив передбачає послідовність дій щодо оцінки ефективності механізмів економічного зростання підприємницьких утворень за рахунок удосконалення нормативно-правової бази, ресурсна, інвестиційна, фінансово-кредитна та інфраструктурна підтримка. Для досягнення стратегічної мети та пріоритетів розвитку підприємництва на селі з позицій удосконалення організаційно-економічних засад його функціонування необхідно здійснювати технологічну модернізацію виробництва, впроваджувати енерго- та ресурсозберігаючі технології, збільшувати інвестиції, приваблювати бізнес, створити сприятливе бізнес-середовище для розвитку інноваційного підприємництва. Наголошено на необхідності інтелектуальної підтримки як майданчика для активізації молодіжного спрямування підприємницької діяльності та комерціалізації інноваційної продукції.

Обґрунтовано порядок створення бізнес-інкубатора як центру інформаційно-консультаційної та інноваційної підтримки підприємництва, діяльність якого спрямована на встановлення зв'язків між бізнес-структурами, територіальними громадами, науково-освітніми установами та державними установами. Доведено доцільність його формування на базі науково-освітніх закладів, що сприятиме поширенню ідей щодо реалізації підприємницької ініціативи серед студентів та випускників освітніх закладів. Для підприємницьких утворень за рахунок використання науково-технічного та виробничого потенціалу науково-дослідних установ, їх наукової, кадрової та матеріально-технічної бази з'явиться можливість впровадження у

господарську діяльність науково-інноваційних методів та технологій, підвищення конкурентоспроможності, скоротити виробництво, матеріально-технічне забезпечення та транзакційних витрат, що посилюють соціальну відповідальність (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Вплив бізнес-інкубатора на розвиток сільських територій
Джерело: [55].

Обґрунтовано необхідність формування ефективної політики підтримки підприємництва, що ґрунтується на системному підході, та відповідних програм як інструменту реалізації. Розробка спеціальних програм передбачає такі заходи: розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; адаптація політики державної підтримки до реалій розвитку села; професійна

підготовка кадрів; розвиток соціальної інфраструктури, активізація інноваційної діяльності, поширення видів несільськогосподарської діяльності у сільській місцевості (ремесла, «зелений» та агротуризм, придорожній сервіс) (рис. 3.2).

Напрямок	Рік імплементації		
	2019	2020	2021
Інтеграційний	Розвиток державно-приватного партнерства		Формування територіальних кластерів
	Розвиток кооперації		
	Налагодження та зміцнення взаємодії малого бізнесу з		Міжнародна інтеграція
Інфраструктурний	Зміст заходів		
Економічний	Розвиток соціальної інфраструктури		
	Формування інвестиційної політики	Формування інноваційної політики	
	Формування механізмів фінансово-кредитної підтримки	Зміна співвідношення між вартістю капіталу та робочої сили	
	Підтримка ЗЕД	Диверсифікація сільської економіки	
Соціальний	Активізація ролі місцевих територіальних громад	Підвищення соціальної відповідальності суб'єктів підприємництва	
	Формування бази даних про соціальні проекти, що реалізуються за участю підприємців	Створення громадських об'єднань підприємців	
Освітній	Підготовка кадрів для сфери підприємництва	Розвиток мережі тренінг-підприємств для формування бізнес-навичок	
	Розвиток підприємницької освіти		
	Навчальні тренінги та семінари, науково-практичні конференції з підтримки підприємництва		
Галузевий	Розвиток ремісництва, підсобних промислів, бджільництва, збору лікарських трав, рибництва	Розвиток сільського туризму	
	Переробка сільськогосподарської продукції	Придорожній сервіс	
Екологічний	Формування та розвиток системи екологічних вимог	Екологічне підприємництво	
	Управління відходами і ресурсами		
Юридичний	Усунення адміністративних бар'єрів	Приведення нормативно-правових актів у відповідності до принципів регуляторної політики	
	Зниження регуляторного впливу	Захист прав і майна підприємців	
		Захист прав інтелектуальної власності	

Рис.3.2 – Напрями розвитку підприємництва на сільських територіях
Джерело: [55].

Розвиток підприємництва на сільських територіях повинен відповідати принципам сталості та розглядатися виходячи з економічної, соціальної та екологічної складової.

3.2. Формування фінансово-ресурсного забезпечення реалізації потенціалу розвитку підприємництва на сільських територіях

Одним із найскладніших аспектів реалізації державного регулювання підтримки та забезпечення розвитку підприємництва (а відтак чи не найбільшою перешкодою для ефективності державної політики в цьому напрямку в Україні) як сектору національної економіки в умовах обмежених бюджетних ресурсів є створення достатніх фінансових і сировинних ресурсів для цього програмного забезпечення. Зазначене підприємство виконує два дуже важливих завдання в контексті реалізації ефективної та відповідної державної політики щодо реалізації потенціалу розвитку підприємництва в сільській місцевості України:

- по-перше, визначити повноцінну систему фінансової складової та ресурсної підтримки підприємництва;

- другий – обґрунтування джерел та інструментів, методів залучення та використання елементів фінансово-ресурсного забезпечення для розвитку та використання потенціалу підприємництва. Запропонована модель, реалізація якої дозволяє вирішити ці проблеми, представлена на рис. 3.3 [58], а обґрунтування інструментів і методів залучення відповідних ресурсів подано нижче. Основною перешкодою в активізації підприємництва у селі є відсутність фінансових ресурсів для підтримки поточної комерційно-господарської діяльності.

Враховуючи реалії розвитку підприємництва на сільських територіях, а також значно гірший стан його функціонування порівняно з суб'єктами підприємництва в інших регіонах країни, зібрати достатні фінансові ресурси тут видається об'єктивно складним.

5 пріоритетних та потенційно можливих джерел залучення коштів для розвитку підприємств у сільській місцевості: 1) кошти суб'єктів фінансово-кредитної системи; 2) кошти спеціалізованих фондів і структур фінансово-кредитної підтримки малих підприємств; 3) демографічні ресурси, які

формується переважно доходами від економічної міграції за кордон; 4) бюджетна та дотаційна підтримка; 5) кошти міжнародної технічної допомоги.

Рис. 3.3 – Система елементів фінансової та ресурсної підтримки державної політики реалізації потенціалу розвитку підприємництва на сільських територіях

Сьогодні є можливості для організації взаємодії влади, фінансово-кредитних структур, бізнесу. Світова практика показує, що такі інструменти можуть бути використані для схожих цілей, таких як пріоритетна підтримка проектів бізнесу при реалізації національних технологічних ініціатив; розроблення стандартів кредитування (покращення умов кредитування комерційними банками суб'єктів підприємництва) суб'єктів підприємництва; запровадження пільгових нормативів розміщення капіталу (з метою збільшення обсягів кредитування) за кредитами суб'єктів підприємництва; збільшення максимально можливого обсягу фінансування в рамках одного проекту суб'єкта підприємництва (що дає можливість фінансувати не стільки поточну господарську діяльність, скільки інвестиційні проекти); розвиток системи гарантування вкладів шляхом поширення її дії на вклади мікропідприємств – юридичних осіб (що, незважаючи на покращення фінансового стану суб'єктів підприємництва, водночас дозволяє мінімізувати ризики підприємців у рамках співпраці з фінансово-кредитні структури). Окремим напрямком інтеграції фінансово-кредитних структур із системою фінансової підтримки сектору підприємництва в сільській місцевості України є розвиток мікрофінансування.

Для цього державним органам необхідно розробити та запровадити механізм сек'юритизації кредитних портфелів макрофінансових організацій та механізм надання банківських кредитів суб'єктам підприємництва у сільській місцевості держави для мікрофінансових організацій під державні гарантії та поруки. Це дозволить мікрофінансовим організаціям створити окремий фінансовий ресурс, який спрямовуватиметься виключно на надання кредитів представникам підприємств із сільської місцевості. Щоб виключити нецільове (тобто на реалізацію проектів за межами сільських населених пунктів) використання кредитних коштів, необхідно запровадити норматив, згідно з яким позичальник повинен підтвердити, що проект реалізовується в сільській

місцевості, а також штрафні санкції у вигляді підвищення процентних ставок у разі порушення цього стандарту. Ще одним інструментом, за допомогою якого держава може покращити фінансове забезпечення розвитку підприємництва на селі, є створення спеціалізованих фондів і структур фінансово-кредитної підтримки підприємництва.

Позитивною світовою практикою є усвідомлення державою того, що окремі галузі економіки, види економічної діяльності, території тощо характеризуються значно нижчим рівнем інвестиційної, а відтак і фінансової привабливості. Тому необхідно створювати спеціалізовані фінансові структури, основним завданням яких є підвищення доступності та здешевлення банківських кредитів і позик для окремих груп одержувачів. Зауважимо, що в Україні є відповідні законодавчі норми, і навіть створена та розвинена мережа таких фінансових структур.

Ще одним інструментом державної політики щодо покращення фінансового забезпечення розвитку потенціалу підприємництва у сільській місцевості є активніше використання коштів державного бюджету та безоплатна підтримка. Йдеться про підвищення ефективності просторової системи та галузевий розвиток територій (у нашому випадку – сільських).

Для забезпечення якісного та сталого розвитку цих територій необхідно розробити відповідні плани просторового розвитку з чітким стратегічним баченням перспективних напрямів розвитку територій, галузей, галузей і видів економічної діяльності, розміщення продуктивних сил і об'єктів господарювання, потрібна соціальна сфера, інфраструктура. За результатами планування виділяються відповідні бюджетні ресурси (на всіх рівнях управління) та залучаються кошти з інших джерел, які спрямовуються на реалізацію проектів суб'єктів підприємництва, що мають значне корисне значення в контексті соціально-економічного розвитку сільської місцевості України.

Важливим доповненням до системи фінансової підтримки реалізації потенціалу розвитку підприємництва у сільській місцевості нашої країни

можуть стати кошти міжнародної технічної допомоги. Наразі існує значна кількість проектів, які пропонуються для фінансування з фондів ЄС та організацій з інших країн світу, де суб'єкти бізнесу, що працюють у сільській місцевості України, можуть стати одержувачами коштів. Водночас основною перешкодою для участі в реалізації проектів, запропонованих організаціями зовнішньої технічної допомоги, є, по-перше, необізнаність вітчизняних підприємців з відповідними проектами; по-друге, неможливість створення якісної конкурентоспроможної заявки та здійснення розробки та планування проекту; по-третє, нерозуміння того, що соціальні та соціальні проекти насправді доповнюють підприємницьку діяльність, дозволяють певною мірою диверсифікувати бізнес і залучити додаткові фінансові ресурси, ефективне використання яких створює додану вартість і розширює фінансові можливості, оскільки відповідні ресурси після завершення проекту можуть бути спрямовані на розвиток бізнесу, зрештою – реалізацію заходів у сфері корпоративної соціальної відповідальності.

Значною проблемою розвитку суб'єктів підприємництва в сільській місцевості України є нестача кадрового потенціалу як такого, а особливо кваліфікованої робочої сили. Розпад цієї частини території нашої країни спричинив еміграцію людей з вищим інтелектуальним, фізичним та професійним потенціалом у великі міста та за кордон у пошуках більш оплачуваної та стабільної роботи, вищого рівня якості життя. Це створює непереборний бар'єр для бізнесу, суб'єкти якого просто не в змозі знайти та залучити необхідні для господарської діяльності інтелектуальні та людські ресурси.

Цю проблему потрібно вирішувати комплексно. З одного боку, це створення якісних та конкурентоспроможних робочих місць у сільській місцевості нашої країни (без яких населення не залишиться в цих місцевостях і не матиме коштів для функціонування), а з іншого – формує пропозицію щодо навчання, підвищуючи рівень професійної підготовки персоналу. Зазначена проблема загострилася на сучасному розвитку нашої країни у

зв'язку з розвалом і закриттям більшості освітніх установ 3-го ступеня акредитації, розташованих у повітових центрах і в сільській місцевості.

Тому вирішення вищезгаданої проблеми багато в чому потребує комплексного підходу із поєднанням відновлення системи підготовки кадрів та створення нових робочих місць у суб'єктах підприємництва у сільській місцевості України. Обмежуючим чинником, однак, є брак бюджетних коштів та небажання суб'єктів господарювання брати на себе відповідальність за підготовку кадрів. Зважаючи на всі ці стримуючі обставини, на наш погляд, інструментом вирішення даної проблемної ситуації має стати підхід, при якому бізнес (особливо представники виробничого та підприємницького секторів) повинен взяти на себе частину відповідальності за навчання та підготовку кадрів.

Йдеться про організацію постійних поїздок на підприємства з метою «щеплення» сільської молоді позитивним ставленням до роботи з робітничих професій, професійної підготовки молоді на заводі ще під час навчання у школі, різних маркетингових та рекламних заходах представників бізнесу. У сфері стимулювання кращих студентів до продовження професійної діяльності на підприємствах у сільській місцевості, реалізації завдання щодо створення якісних умов праці та життя населення у сільських населених пунктах нашої країни. Роль держави в цих процесах не повинна бути меншою. Перспективними тут, на наш погляд, є інструменти держзамовлення, цільове бюджетне фінансування роботи вчителів (зокрема іноземних волонтерів) у депресивних та віддалених районах, реалізація програм державно-приватного партнерства та проектів щодо навчання та працевлаштування у сільській місцевості.

Завдання розвитку суб'єктів підприємництва в сільській місцевості, що спеціалізуються на видах економічної діяльності зі значним рівнем доданої вартості, суттєво ускладнюється низьким рівнем їхньої забезпеченості (мова в першу чергу не про наявність, а про систему постачання). сировини та матеріально-технічних засобів. Ситуація можлива за рахунок критичного

підвищення рівня економічної активності та розвитку торговельної та логістичної інфраструктури у сільській місцевості, що не буде досягнуто найближчим часом. Тому влада повинна використовувати іншу альтернативу, що полягає у стимулюванні створення локальних інтегрованих структур, кластерів, техніко-впроваджувальних зон. Бажано, щоб одна зі сторін таких об'єднань була сильною (велике або середнє підприємство з сильним становищем на ринку), у тому числі на експорт у великому місті, обласному центрі. Це дозволить перерозподілити та краще розподілити продуктивні сили в регіональній економіці. Ще один аспект аналізованої проблеми полягає в тому, що наразі ефективність використання земельних ділянок та приміщень у сільській місцевості залишається на дуже низькому рівні. Відомо, що це основні ресурси, без яких не обходиться практично жоден бізнес.

Тому з боку центральної адміністрації необхідно проводити активні дії, спрямовані на зміну стимулів та психології місцевих спільнот у частині усвідомлення та розуміння постулату: активізація підприємницької діяльності – найкраща умова соціально-економічного розвитку територій, підвищення їхньої інвестиційної привабливості, підвищення рівня доходів та якості життя місцевого населення. Тому для цих цілей дуже важливо забезпечити діючих та майбутніх підприємців необхідними приміщеннями та ділянками. Світовий досвід показує, навіть безкоштовна передача цього ресурсу приносить десятикратну віддачу. Зважаючи на обмежений розвиток внутрішнього ринку, необхідно говорити про переважну орієнтацію суб'єктів підприємницького сектора на субрегіональному рівні не стільки на торгівлю, скільки на виробничу діяльність, що дозволяє її надалі просувати на ринки найрозвиненіших територій та експорт. Однак необхідною умовою такої спеціалізації сільської місцевості є наявність основних технічних та технологічних виробничих потужностей. Зрозуміло, що його сьогодні тут немає, та його залучення у достатній кількості передбачає значні інвестиції.

Це вимагає реалізації альтернативних методів та підходів, до яких належить державна підтримка різних франчайзингових програм для провідних

виробничих підприємств держави та регіону. Сьогодні більшість із них не можуть собі уявити такі шляхи розвитку власного бізнесу. Однак вони можуть використовувати ініціативи місцевих громад. Йдеться про організаційну, економічну, фінансову, гарантійну та іншу підтримку місцевих органів влади, яка буде надана виробникам з обласних центрів та великих міст, які розвиватимуть власну мережу у сільській місцевості на умовах франшизи, залучаючи ресурси місцевих підприємців. і, своєю чергою, населення. Цей інструмент має суттєві переваги з погляду диверсифікації, оскільки забезпечує, з одного боку, зниження собівартості продукції, з другого - перерозподіл фінансових і ресурсних поставок від економічно більш розвинених територій до постраждалих від кризи територій. Також відзначаємо нижчий рівень розвитку комерційної, збутової та логістичної інфраструктури у сільській місцевості України, що об'єктивно створює перешкоди для подальшого просування продукції (товарів, робіт, послуг) цих суб'єктів підприємництва, що діють тут. На нашу думку, органи державного управління мають працювати над виправленням цієї ситуації.

Крім того, існують допоміжні засоби у вигляді інформаційних та комунікаційних технологій. Необхідно створення різноманітних інтернет-магазинів і майданчиків, у яких суб'єкти господарювання із сільській місцевості могли б публікувати і продавати власну продукцію (товари, послуги).

Як показали результати аналізу, на сьогоднішній день суттєвим засобом відновлення позицій підприємницького сектору у сільській місцевості України є залучення інвестицій на ці цілі, що підтверджується невеликими обсягами та низькою ефективністю інвестиційної діяльності та низькою інноваційністю господарства сільської місцевості. Перешкодами у підвищенні інвестиційної привабливості сільських територій України є низький рівень їхнього соціально-економічного розвитку та економічної активності населення, відсутність інвестиційної та інноваційної інфраструктури,

просування підготовлених інвестиційних проектів, державна система підтримки інвестицій, діяльність на субрегіональному рівні.

Великий потенціал мають такі методи покращення інвестиційного забезпечення активізації малих підприємств у сільській місцевості України. Це передусім підвищення інвестиційної привабливості територій та його промислово-господарських комплексів, кожного конкретного суб'єкта підприємництва, як підприємств, і індивідуальних підприємців. Великий потенціал має діяльність, пов'язана з пошуком можливостей та встановленням тісних фінансово-економічних та ділових зв'язків між представниками малих підприємств у сільській місцевості та суб'єктами середнього та великого підприємництва у більш економічно розвинених районах країни. Можна не сумніватися, що інвестиції у малий бізнес у сільській місцевості потечуть за умови, що у цих районах буде розвинена соціальна, логістична, комунікаційна та інша інфраструктура.

Додамо, що інвестиційна привабливість сектору бізнесу у сільській місцевості також підвищиться, якщо місцеві активісти братимуть активну участь у розвитку місцевого бізнесу. Продовжуючи державну політику щодо підвищення інвестиційної активності, слід говорити про достатній рівень інноваційної активності представників малих підприємств у сільській місцевості. В іншому випадку їм буде складно вийти на ринки і конкурувати з більш потужними суб'єктами господарювання з великих міст і більш економічно розвинених територій.

Умови конкуренції також вимагають залучення сучасних технологій до бізнес-середовища сільської місцевості, що практично неможливо без створення відповідних умов для їх імпорту, а також активізації співпраці з освітнім та науковим сектором. Ми вважаємо, що усі сільські території України мають великий потенціал для розвитку конкретного виду економічної діяльності. Це або сільське господарство, або туризм і рекреація, або відновлювана енергетика, або спорт і т. д. Тому влада повинна вміти виявляти цей потенціал і надавати підтримку його розвитку та реалізації. Широки

перспективи також стануть джерелом великих інвестицій та передових технологій. Іншого способу залучити їх до села немає. Навпаки, використання цих можливостей є незамінним засобом розвитку та диверсифікації свого ділового сектора – основою сталого, поступального соціально-економічного розвитку та гідного місця у державній та регіональній економічній системі. Важливою також слід вважати потребу інформаційно-консультаційної підтримки суб'єктів підприємництва, які працюють у сільській місцевості України.

Досить часто місцевим підприємцям не вистачає навичок для розробки бізнес-плану для отримання банківського кредиту, для ретельного планування та вибору найбільш раціонального шляху реалізації перспективної бізнес-ідеї, для підготовки та просування інвестиційного проекту, для обліку та фінансового аудиту та економічної діяльності. Консалтингові структури найчастіше пропонують такі послуги в обласних центрах та великих містах, їх отримання призводить до збільшення витрат та погіршення параметрів конкурентоспроможності товарів (продукції, послуг) суб'єктів підприємництва із віддалених районів. Вирішення цієї проблемної ситуації потребує стимулювання розвитку інформаційно-консультаційних послуг у сільській місцевості та зниження їх вартості для суб'єктів підприємництва. Як показує успішний світовий досвід, необхідно:

створювати міські бізнес-інкубатори у повітових центрах для продовження надання «пакету» типових консультаційних послуг мікро- та малим підприємствам із сільської місцевості;

оголошення та реалізація низки програм субсидування (з республіканського та обласного бюджетів) на надання інформаційно-консультаційних послуг населенню та представникам бізнесу у сільській місцевості;

організація залучення коштів міжнародної фінансової допомоги на освітньо-виховну діяльність та іншу комунікаційну діяльність, спрямовану на

посилення інформаційної безпеки суб'єктів підприємництва та населення сільської території тощо.

Розмір потреби суб'єктів підприємництва в сільській місцевості в частині маркетингового та правового забезпечення бізнесу не менший.

Йдеться про цілий комплекс питань – від дослідження ринку, його цільових сегментів, їх можливостей, купівельної спроможності покупців, до – виявлення та формування необхідних властивостей продукції (товарів, робіт, послуг), їх просування на ринку, ціноутворення, інституціоналізація відносин з постачальниками та споживачами, суб'єктами інфраструктури та бізнес-середовища. На наш погляд, ключовим інструментом такої допомоги має стати активна організаційно-економічна політика влади у контексті побудови елементів ефективної бізнес-інфраструктури у сільській місцевості країни.

Для цього необхідно розробити «майстер-плани» розвитку інфраструктурних об'єктів підтримки підприємств на субрегіональному рівні, забезпечивши їх відповідними ресурсами, компетенціями та повноваженнями. Це має бути системна та послідовна робота, без якої державна політика в аналізованій сфері об'єктивно приречена на низьку ефективність та невиконання ключових завдань як щодо збільшення кількості суб'єктів господарювання, так і реалізації їх потенціалу в системі соціально-економічного розвитку сільській місцевості, зайнятість та доходи населення, розвиток інфраструктури. Сучасні умови конкуренції ставлять перед органами, які відповідають за підтримку підприємництва, нові завдання та виклики.

До них належать освоєння нових знань, використання нематеріальних активів, створення та реалізація об'єктів інтелектуальної власності. На наш погляд ці аспекти також містять важливі чинники для реалізації потенціалу розвитку бізнесу в сільській місцевості України.

Для використання відповідного потенціалу владі необхідно запровадити інструмент моніторингу розвитку та реалізації творчого підприємницького потенціалу сільського населення з метою подальшої активізації їхньої участі у

програмах прикордонного та міжрегіонального співробітництва. Розвиток креативних індустрій слід визначити як пріоритетний напрямок розвитку сільських територій та районів, що постраждали від кризи, для чого необхідно розробити та реалізувати відповідні програми, що стимулюють ефективне використання культурно-креативних ресурсів. виявлення творчих людей у периферійних районах, здобуття відповідного рівня освіти з урахуванням держзамовлення та працевлаштування у рідних поселеннях за програмою «перше робоче місце» [17].

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення й наведено нове вирішення науково-практичного завдання щодо формування організаційно-економічних засад розвитку підприємництва на сільських територіях. Це дозволило отримати такі наукові висновки:

Сучасні кількісні та якісні інституційні зміни зумовили виникнення принципово нових підходів до формування та реалізації підприємницького потенціалу на сільських територіях. Підприємництво як складне соціально-економічне явище або діяльність слід розглядати з позиції реалізації основних засад багатофункціональності сільської економіки, що враховує не лише сукупність організаційно-економічних детермінант забезпечення зрівноваженого зростання сільських територій, а й передбачає можливість капіталізації бізнес-ідей підприємців з метою досягнення ними комерційного успіху. Розвиток підприємницької діяльності на сільських територіях супроводжується посиленням економічної (зміна структури сільської економіки, свобода економічного вибору, диверсифікація бізнесу, розширення принад сільських територій тощо) та соціальної (стримування міграційних процесів, розвиток соціального капіталу, реалізація потенціалу підприємця тощо) спрямованостей.

Теоретичне узагальнення тенденцій становлення і розвитку підприємництва на сільських територіях на тлі загальноекономічної трансформації дозволяє стверджувати, що формування організаційно-економічного механізму його активізації слід здійснювати на засадах системності. Це дозволить прогнозувати ефективність взаємозв'язків підприємницьких структур із зовнішнім бізнес-оточенням і, на цій основі, розробляти моделі їх стратегічного зростання. Такий підхід враховує необхідність мотивації підприємців до інноваційного, економічно ефективного, соціально і екологічно відповідального господарювання;

підтримки процесів самоорганізації, саморегулювання та самоконтролю. Особливу роль при цьому відведено узгодженій взаємодії підприємницьких формувань з державними органами влади та сільською громадою, механізм співпраці яких передбачає максимально ефективне і раціональне використання ресурсів окремої території.

Безперечно, що підприємницькі структури справляють значний вплив на розвиток села. Тут можна виділити два наступні напрями впливу: — поперше, бізнес приносить додаткові доходи для самих людей. Як наслідок, підвищується рівень життя сільського населення та зростання його добробуту; — подруге, підприємництво безпосередньо є джерелом формування бюджетів місцевих сільських рад.

Результати соціологічного дослідження стали основою для систематизації проблем, які стримують ініціативу мешканців сільських територіальних громад у відкритті власної справи. На національному рівні це насамперед недостатня фінансова державна підтримка, неналагодженість механізмів кредитування та дорожнеча кредитних ресурсів, недосконалість інституційного та інфраструктурного забезпечення. На місцевому рівні відзначається низький рівень фінансування місцевих програм підтримки та розвитку підприємництва, високий ризик та невпевненість у власних підприємницьких здібностях, проблеми, пов'язані з віком та здоров'ям потенційних підприємців, недостатня інформаційна підтримка відкриття та ведення господарської діяльності. бізнес. Результати SWOT-аналізу підтверджують доцільність реалізації стратегії сталого розвитку бізнес-формацій, що поряд із залученням інвестиційних ресурсів та покращенням місцевої інфраструктури стало можливим завдяки збільшенню ємності ринку на тлі поширення інноваційної та багатогалузевої діяльності у сільській місцевості. Чинниками, які впливають формування стратегії розвитку підприємництва і визначальними напрями його підтримки, є: нормативно-правове регулювання; фінансово-кредитно-інвестиційні системи; ресурсне, інфраструктурне та інформаційне забезпечення.

Програмування розвитку суб'єктів підприємництва враховує визначення стратегічних напрямів діяльності органів місцевого самоврядування щодо розвитку малого та середнього бізнесу на сільських територіях через усунення адміністративних бар'єрів та впровадження програм підтримки й можливості участі підприємців у соціально-економічному розвитку територіальних громад. Узагальнений формат передбачених дій систематизовано за інтеграційним, інфраструктурним, економічним, соціальним, освітнім, галузевим, екологічним, юридичним векторами. Спеціальні програми розвитку підприємницької діяльності повинні передбачати такі заходи: розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації; адаптація державної політики підтримки до реалій розвитку села; професійна підготовка персоналу; розвиток соціальної інфраструктури та інноваційної діяльності; поширення несільськогосподарських видів бізнесу (ремісництво, «зелений» та агротуризм, придорожній сервіс тощо). Результатами програмування визначено: активну участь і посилення відповідальності органів місцевого самоврядування у розробці та реалізації територіальних програм; скорочення адміністративних бар'єрів на локальному рівні; розширення доступу підприємств до нових видів діяльності та ринків; залучення в сферу малого бізнесу ресурсів молодіжного підприємництва.

Формування сприятливого бізнес-середовища, що включає інституційну, інформаційну та науково-освітню складові інфраструктурної підтримки, сприятиме адаптації суб'єктів підприємництва до організаційно-економічних та інституційних зрушень. Налагодження дієвих зв'язків між підприємницькими структурами, територіальними громадами, науковоосвітніми закладами і державними установами уможлиблюється на базі бізнес-16 інкубатора, створення якого забезпечить генерування та комерціалізацію підприємницьких ідей для їх втілення на сільських територіях, підтримку підприємницьких ініціатив серед сільських жителів у контексті надання їм відповідної інформації юридичного, організаційного, техніко-економічного, маркетингового, психологічного та іншого змісту. Така

співпраця дозволить підприємствам пришвидшити впровадження науково-інноваційних продуктів та технологій у господарську діяльність, підвищити конкурентоспроможність, знизити виробничі, логістичні та трансакційні витрати, посилити соціальну відповідальність бізнесу, пристосуватися до інституційних змін.

Формування сучасної системи інтелектуального забезпечення підприємництва, поряд із традиційними напрямми його активізації – технологічною модернізацією виробництва, диверсифікацією бізнесу, впровадженням ресурсозберігаючих технологій, забезпеченням екологічної безпеки та природоохоронної діяльності, підвищенням інвестиційної привабливості – сприятиме посиленню взаємодії суб'єктів господарювання та державних інститутів у напрямі поширення на сільських територіях молодіжного підприємництва та комерціалізації інноваційних продуктів. Стратегічне передбачення розвитку підприємництва на сільських територіях можливо за принципами сталості. Економіко-математична модель розвитку малого та середнього бізнесу, з урахуванням дії економічної, соціальної та екологічної компонент, ґрунтується на визначенні векторів упровадження організаційно-економічних змін. Методична платформа побудови моделі передбачає оцінку темпу зміни таких показників, як загальний прибуток фермерських господарств, середньомісячний розмір заробітної плати зайнятих у фермерських господарствах, обсягів викидів шкідливих речовин джерелами забруднення у розрахунку на одне підприємство. Моделювання економічної компоненти свідчить, що, за існуючого рівня розвитку виробничих сил фермерських господарств, зростання прибутку має суттєві обмеження. Для його нарощування слід орієнтуватися на інноваційно-інвестиційний тип розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Agenda 21. United Nations Conference on Environment & Development. Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>
2. Amenities and rural development: theory, methods and public policy / ed. by Gary P. Green, Steven C. Deller, David W. Marcouiller. – 2005.
3. Balanovska T., Gogulya O., Troyan A. Providing reasoning for activation factors of agricultural enterprises' development in response to demand of modern market. World Journal. 2017. № 13 (Yolnat PE, Minsk, 2017). P. 375–390. URL: <http://www.sworld.education/e-journal/swj13.pdf>.
4. Byerlee D, Lissita A., Savanti P. Corporate models of broadacre crop farming: international experience from Argentina and Ukraine. Farm Policy Journal. 2012. Vol. 9. No. 2. Pp. 13–25.
5. Cantillon R. Essai sur la nature du commerce en general. Paris, 1952. P. 28–33
6. Graeub B. E., Chappell M. J., Wittman H., Ledermann S., Kerr R. B., Gemmill-Herren B. The State of Family Farms in the World. World Development. 2016. Vol. 87. Pp. 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.05.012>
7. Lowder S. K., Skoet J., Raney T. The number, size, and distribution of farms, smallholder farms, and family farms worldwide. World Development. 2016. Vol. 87. Pp. 16–29. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.10.041>.
8. Ricciardi V., Ramankutty N., Mehrabi Z., Jarvis L., Chookolingo B. How much of the world's food do smallholders produce? Global Food Security. 2018. Vol. 17. Pp. 64–72. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2018.05.002>
9. Walker K. D., Plotnikova M. Ecological settlement as a self-government model in rural areas // Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. 2018. Vol. 40. No. 3: 416-423. Article DOI: <http://doi.org/10.15544/mts.2018.39>
10. Балабанов Г.В. Трансформація структури сільськогосподарського виробництва України: регіональний аспект / Г.В. Балабанов, О.М. Кобзев, Г.В. Семченко. – К. : Вид-во UAPP/ПАП, 2000. – 29 с.
11. Балановська Т.І., Гогуля О.П. Розвиток сільського підприємництва в Україні. URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/47.pdf>
12. Барінова Д.С., Нестеренко В.В. Інструменти підвищення економічної спроможності сільських територій України. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/silskiterytorii.pdf>
13. Бочкарьов С. Компактне місто: нідерландський досвід / С. Бочкарьов // [Електронний ресурс] / Mistosite – українська урбаністическа платформа. — Режим доступу: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/kompaktne-misto-niderlandskiy-dosvid>
14. Вайжинський Ф.А., Колодійчук А.В. Особливості розвитку підприємництва на сільських територіях URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2011/21_7/120_Waz.pdf
15. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. / З. С. Варналій ; 3-тє вид., стер. – К. : Тов-во «Знання»; КОО, 2005. – 302 с.
16. Ващенко А. О., Плотнікова М.Ф., Васильєв М.Л. Розвиток інфраструктури та підприємництва на сільських територіях / А.О. Ващенко, М.Ф. Плотнікова, М.Л. Васильєв // Матеріали IV Міжнародної науковопрактичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки», Львів, 18–19 травня 2017 р. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017.
17. Волошин В. І., Флейчук М. І. Щодо засобів розвитку транскордонного підприємництва в малих містах та гірських депресивних районах: аналіт. зап. URL: <http://lv.niss.gov.ua/articles/351/>.

18. Гармаш О. І. Екопоселення як нові екокультурні центри України / О. І. Гармаш, П. В. Писаренко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Біологія, біотехнологія, екологія. – 2015. – Вип. 214. – С. 64–71.
19. Гоголя О. Сучасні аспекти управління підприємницькою діяльністю сільськогосподарських товаровиробників в умовах глобалізації ринку. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 11. С. 184–188.
20. Гой І., Смелянська Т. Підприємництво: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 368 с.
21. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV (редакція від 6 листопада 2017 року). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
22. Гринчук Ю. С., Шемігон О. І., Биба В. А. Управління розвитком сільських територій – основа успішного аграрного бізнесу. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2020/10.pdf
23. Державна житлова політика в Україні: сучасний стан та перспективи реформування [Електронний ресурс] / CEDOS. Аналітичний центр. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/uk/articles/derzhavna-zhytlova-polityka-v-ukraini-suchasnyi-stan-ta-perspektyvy-reformuvannia>
24. Дієсперов В. С. Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2014. – № 5. – С. 56–64.
25. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – Т. 1. – С. 216
26. Інструменти інтегрування концепції соціально-гендерної рівності в роботу органів місцевої влади / Український Жіночий Фонд. – Режим доступу : <http://www.uwf.kiev.ua>.
27. Калита П. Про стратегії розвитку МСП в Україні. Дзеркало тижня. 2017. № 1122. URL: https://dt.ua/macrolevel/prostrategiyi-rozvitku-msp-v-ukrayini-_.html.
28. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І.Г. Кириленко. – К. : Вид-во ННЦ "Ін-т аграрної економіки", 2005. – 452 с
29. Кількість зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання / Держ. ком. статистики України, [1998-2011]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
30. Кільницька О. С., Плотнікова М. Ф. Родові поселення як соціально-екологічні рушії конкурентоспроможності в агробізнесі / О.С. Кільницька, М.Ф. Плотнікова // Економіка та підприємництво. – 2017. – № 39. – С.155-171.
31. Козир Т. О. Практичні аспекти стратегічного планування розвитку сільських територій/ Т.О. Козир // Теорія та практика державного управління. –2009. –Вип. 3(26). –С. 307–314.
32. Концепція розвитку сільських територій, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#n8>
33. Корінець Р. Я. Сільськогосподарське дорадництво: запитання та відповіді / Р. Я. Корінець; Інститут сільського розвитку. – К., 2003. – Режим доступу: http://www.icr.org.ua/files/33_2_broshura.pdf
34. Котенко Я.В., Ткачук А.Ф. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади (видання друге, виправлене та доповнене) / Я. Котенко, А. Ткачук. – К.: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. – 56 с.
35. Кульчій І. М. Публічно-приватне партнерство як спосіб забезпечення сталого розвитку сільських територій / І. М. Кульчій // Проблеми законності. – 2017. – Вип. 138. – С. 99–108.

36. Малік М. Й., Пулім В. А. Концептуальні засади розвитку сільських територій. URL: <http://vadyba.asu.lt/8/156.pdf>.
37. Малік М., Шпикуляк О., Супрун О. Розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі: макроекономічний аспект. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2017. Вип. 1 (49). Т. 2. С. 32–37.
38. Мареха І. С. Екологічна ментальність українських поселенців-землеробів/ І.С. Мареха //Родові поселення – механізм формування державних пріоритетів розвитку сільських територій України в умовах євроінтеграції: матеріали міжнародної наук.–практ. конф., 22 квітня 2016 р. – Житомир: Вид-во «Рута», 2016. – 112 с.
39. Маршал А. Принципы экономической науки: в 3 т. / пер. с англ. Москва: Прогресс, 1993. Т. 1. 415 с.
40. Маслоу, А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 352 с. (Серия «Мастера психологии»).
41. Організація державного та самоврядного управління розвитком сільських територій / М.Ф. Кропивко // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 120-123.
42. Півторак В. Розвиток малого підприємництва в сільському господарстві. Київ: ННЦ ІАЕ, 2014. 52 с
43. Піменова О. В. «Родові поселення» як специфічна форма малого господарювання / О.В. Піменова // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – Вип. 25. – С. 217-223.
44. План заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80>
45. Плотнікова М. Ф. Інноваційно-інвестиційна практика сільського розвитку як стійкої суспільно-економічної системи / М. Ф. Плотнікова // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2016. – № 1. – С. 37– 44.
46. Плотнікова М. Ф. Стратегічні орієнтири розвитку регіонів / М. Ф. Плотнікова // Регіон – 2018: стратегія оптимального розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 листоп. 2018 р. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. – С.190-192.
47. Присяжнюк, О. Ф Родові поселення як механізм забезпечення сталого інноваційного розвитку країни / О. Ф. Присяжнюк, М. Ф. Плотнікова, О. Г. Булуй // Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність : збірник наукових праць XV (XXVII) Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14–15 березня 2019 р.). – Київ, 2019. – С. 34-35.
48. Самуэльсон П. Э. Экономика : пер. с англ. / П. Э. Самуэльсон, В. Д. Нордхаус. 18-е изд. М.; СПб.; К.: ООО «И. Д. Вильямс», 2007. 1360 с.
49. Сильвестрова Т.Я. Генезис и сущность общественных потребностей: автореф. дис.... д-ра филос. наук : спец. 09.00.11: Социальная философия [Електронний ресурс] / Т. Я. Сильвестрова. – Чебоксары: Тип. Чуваш. гос. ун - та им И.Н.Ульянова, 2006. – 43 с. – Режим доступу : <http://www.dslib.net/soc-filosofia/genezis-isuwnost-obwestvennyh-potrebnostej.html>
50. Скиба Т. В. Детермінанти розвитку сільського підприємництва. Регіональна економіка 2012, №2. С.55-63.
51. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. Антология экономической классики. Москва: Экономика, 1993. Т. 1. 572 с.
52. Смітюх Г.Є., Стрілецький В.В. Україна сакральна : минуле, сьогодення, майбутнє. – Київ : Знання України, 2006 р. – 36 с

53. Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2010 році / Держ. ком. статистики України – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/gdn/nttk/soc_dom_2010.zip
54. Стан здійснення ДПП в Україні [Електронний ресурс], Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України — Режим доступу : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>
55. Судак Г. В., Скидан О. В., Швець Т. В. Підприємництво в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Вісник ЖНАЕУ. Сер. Економічні науки. 2017. № 2 (61), т. 1. С.84–90.
56. Суть, структура та особливості місцевого самоврядування. Завдання та функції місцевого самоврядування [Електронний ресурс] Аграрний сектор України.— Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents/category-36/doc-35>
57. Сэй Ж.Б. Трактат политической экономии. Антология экономической классики. Москва: Экономика, 1993. Т. 2. 486 с.
58. Тимофеева Ю. М. Фактори реалізації підприємницького потенціалу сільських територій / Ю. М. Тимофеева // Наука та практика сучасності і майбутнього: тези доповідей X Міжн. наук.-практ. конф., 17 травня 2017 р., Вінницький кооперативний інститут. – Вінниця. – 2017. – С. 151-153.
59. Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про визнання особи такою, що втратила право на користування житлом та виселення. Закону і Бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/print/35852-uzagalnennya_praktiki_rozglyadu_sudami_civilnih_sprav_pro_vi.html
60. Хомюк Н. Л. Особливості формування категорії «сільські території» / Н. Л. Хомюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2018. – Вип. 17(2). – С. 117–120.
61. Шемігон О. І. Публічно-приватне партнерство як інструмент соціально-економічного розвитку села / О. І. Шемігон, М. В. Вихор, М. В. Руденко // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – №12. – С. 31–36.
62. Шумпетер Й.А. Капіталізм, Соціалізм и Демократія / пер. с англ.; предисл. и общ. ред. В. Автономова. Москва: Экономика, 1995. 540 с
63. Яценко В. О. Субурбанізація як процес міської інтервенції сільськогосподарських територій / В. О. Яценко // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – 2015. – Вип. 39. – С. 269–277 .

Виконав:

студент магістратури за спеціальністю
281 Публічне управління та
адміністрування заочної форми навчання
« ____ » _____ 2022 р.

Підпис

ЛЕВДАР Михайло

Ініціали, прізвище

Науковий керівник:

« ____ » _____ 2022 р.

Підпис

МАЛАНЧІЙ Микола

Ініціали, прізвище

Робота допущена до захисту:

« ____ » _____ 2022 р.

Підпис

ЩЕПАНСЬКИЙ Едуард

Ініціали, прізвище